

№ Φ 092.22/7987

**ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ
ΑΝΘΡΩΠΟΥ**

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

Υπόθεση **È È** **και λοιποί**

Κατά

Ελλάδας

(Προσφυγή υπ'αρ. 59608/09)

Απόφαση

Στρασβούργο, 11 Δεκεμβρίου 2012

Η απόφαση αυτή θα γίνει οριστική υπό τους όρους που προβλέπονται στο άρθρο 44§2 της Σύμβασης. Μπορεί να επέλθουν μερικές αλλαγές ως προς την μορφή.

Στην υπόθεση È È και λοιποί κατά Ελλάδος,

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Πρώτο Τμήμα) συνεδρίασε σε Τμήμα με την ακόλουθη σύνθεση:

Isabelle Berro-Lefèvre, Πρόεδρο,

Anatoly Kovler,

Khanlar Hajiyev,

Mirjana Lazarova Trajkovska,

Julia Laffranque,

Λίνο-Αλέξανδρο Σισιλιάνο,

Erik Møse, Δικαστές,

Και με την σύμπραξη του Αναπληρωτή Γραμματέα του Τμήματος, André Wampach,

Αφού διασκέφθηκε σε Συμβούλιο στις 20 Νοεμβρίου 2012,

Εξέδωσε την παρούσα απόφαση, που υιοθετήθηκε την ημερομηνία αυτή:

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση προέκυψε μετά από προσφυγή (αρ. 59608/09) κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας που κατέθεσαν εκατόν σαράντα υπήκοοι του Κράτους αυτού, τα ονόματα των οποίων αναφέρονται στο παράρτημα («οι προσφεύγοντες») οι οποίοι προσέφυγαν στο Δικαστήριο στις 7 Οκτωβρίου 2009 με βάση το άρθρο 34 της Σύμβασης Προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση»).

2. Οι προσφεύγοντες εκπροσωπήθηκαν από την οργάνωση «Ελληνικό Παρατηρητήριο του Ελσίνκι», Μη Κυβερνητική Οργάνωση που εδρεύει στα Γλυκά Νερά. Η Ελληνική Κυβέρνηση εκπροσωπήθηκε από τους πληρεξουσίου της, την κα Β.Πελέκου, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους και τον κο Ι.Μπακόπουλο, Δικαστικό Αντιπρόσωπο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

3. Ενώπιον του Δικαστηρίου οι προσφεύγοντες επικαλέστηκαν ειδικότερα παραβίαση του άρθρου 14 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1 και του άρθρου 13 της Σύμβασης.

4. Στις 25 Μαρτίου 2011 η προσφυγή κοινοποιήθηκε στην Κυβέρνηση. Σύμφωνα με το άρθρο 29§1 της Σύμβασης αποφασίστηκε ότι το Τμήμα θα αποφανθεί συγχρόνως επί του παραδεκτού και επί της ουσίας της υπόθεσης.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ

I. ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΥΠΟ ΚΡΙΣΗ ΥΠΟΘΕΣΗΣ

A. Η εξέλιξη της κατάστασης του Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου μετά τα πραγματικά περιστατικά της απόφασης Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδα της 5^{ης} Ιουνίου 2008

5. Οι προσφεύγοντες, όλοι καταγωγής Ρομά, κατά την εποχή των πραγματικών περιστατικών διέμεναν κοντά στον Ασπρόπυργο. Ενενήντα οκτώ προσφεύγοντες ήταν παιδιά ηλικίας από πεντέμισι έως δεκαπέντε ετών τα οποία ήταν σε ηλικία να φοιτήσουν σε σχολείο κατά τα έτη 2008-2009 και 2009-2010. Σαράντα δύο προσφεύγοντες είναι ενήλικοι, γονείς ή κηδεμόνες άλλων προσφευγόντων. Οι προσφεύγοντες ανήκουν σε τριάντα οκτώ οικογένειες. Μερικοί από αυτούς ήταν προσφεύγοντες στην υπόθεση που οδήγησε στην απόφαση Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδα (αρ. 32526/05, 5 Ιουνίου 2008).

6. Οι προσφεύγοντες αναφέρονται στα πραγματικά περιστατικά της απόφασης αυτής για την περίοδο μέχρι τον Οκτώβριο του 2007 και ιδίως στα εξής:

«29.Στις 20 Ιουνίου 2006, η Περιφερειακή Διεύθυνση Π.Ε. Γ' Δυτικής Αττικής απηύθυνε προς τον Περιφερειάρχη Αττικής επιστολή, με την οποία τον ενημέρωνε ότι, για το σχολικό έτος 2005-2006, 54 μαθητές καταγωγής Ρομά είχαν εγγραφεί στο 10^ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου, διευκρινίζοντας ότι είχαν προβλεφθεί προπαρασκευαστικές τάξεις για τους μαθητές καταγωγής Ρομά προκειμένου να εξασφαλισθεί η προσαρμογή τους στο σχολικό περιβάλλον, λαμβανομένων υπόψη των μαθησιακών δυσκολιών και για διάφορους άλλους λόγους που καθιστούσαν αδύνατη την ένταξή τους στις κανονικές τάξεις. Προσέθετε δε ότι «παρά την πρόοδο στις επιδόσεις των μαθητών Ρομά, στο πλαίσιο της ενισχυτικής διδασκαλίας, οι μαθητές αυτοί, στο σύνολό τους, δεν είναι ακόμα ικανοί να ενταχθούν στις κανονικές τάξεις».

30. Στις 5 Απριλίου 2007, στις προκατασκευασμένες αίθουσες τους 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου εκδηλώθηκε πυρκαγιά η οποία οφειλόταν σε εμπρησμό από αγνώστους. Όπως προκύπτει από τον φάκελο της δικογραφίας, τον

Σεπτέμβριο του έτους 2007, οι δύο σχολικές αίθουσες αντικαταστάθηκαν, αλλά, λόγω προβλημάτων υποδομής, δεν λειτούργησαν. Τον Σεπτέμβριο του έτους 2007, ιδρύθηκε στον Ασπρόπυργο το 12ο Δημοτικό Σχολείο, στο οποίο μεταφέρθηκαν τα παιδιά Ρομά. Όπως προκύπτει από τον φάκελο της δικογραφίας, τον Οκτώβριο του έτους 2007, το σχολείο αυτό δεν λειτουργούσε, λόγω προβλημάτων υποδομής. Η Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η ίδρυση του 12ου Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου αποκλειστικό σκοπό είχε την αποσυμφόρηση του 10ου Δημοτικού Σχολείου».

7. Με την απόφαση υπ'αρ. 10781/Δ4/2008 της 25ης Ιανουαρίου 2008, που δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης της 30^{ης} Ιανουαρίου 2008, οι Υπουργοί Παιδείας και Οικονομικών δημιούργησαν το 12^ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου, το οποίο υποτίθεται ότι θα δεχόταν χωρίς διάκρισης παιδιά Ρομά και μη .

8. Κατά το σχολικό έτος 2007-2008, τα παιδιά Ρομά παρακολουθούσαν σχολείο σε ένα κτίριο-παράρτημα του Κυρίου κτιρίου του 10^{ου} Δημοτικού. Κατά τις διακοπές των Χριστουγέννων, οι αίθουσες του παραρτήματος καταστράφηκαν. Στις 8 Ιανουαρίου 2008, μετά από μήνυση που κατέθεσε ο Διευθυντής του Σχολείου, η Αστυνομία διαβεβαίωσε ότι θα προσέφευγε στον Εισαγγελέα.

9. Σύμφωνα με τα στοιχεία που έδωσε το 12^ο Δημοτικό Σχολείο , στο τέλος του σχολικού έτους του 2008, είχαν εγγραφεί εξήντα μαθητές στην αρχή της χρονιάς, δεκαοκτώ παρακολούθησαν ευκαιριακά τα μαθήματα, εννιά τελείωσαν την σχολική χρονιά με πολλές απουσίες, και μετά από μια εξέταση, τρεις από τους μαθητές θεωρήθηκαν ότι είχαν την ηλικία και το απαιτούμενο επίπεδο για να εισαχθούν σε κανονικές τάξεις.

10. Στις 3 Μαρτίου 2008, ο Δήμος Ασπροπύργου κάλεσε τους Διευθυντές των Δημοτικών και τους ζήτησε να επανακαθορίσουν τον σχολικό χάρτη και τις ζώνες εγγραφών των σχολείων, οι οποίοι και καθόρισαν την ίδια ζώνη εγγραφών (σχολική περιφέρεια) για το 9^ο, 10^ο και 12^ο σχολείο.

11. Στις 11 Μαρτίου 2008 έγινε μια σύσκεψη στο 10^ο Δημοτικό Σχολείο, την οποία οργάνωσε ο Συνήγορος του πολίτη, με την Διεύθυνση του Σχολείου, τη Νομαρχία, τον σύλλογο γονέων των μαθητών (μη Ρομά) και τον Συνήγορο του Πολίτη. Ο σκοπός της σύσκεψης ήταν να πειστούν οι γονείς των μαθητών να παραιτηθούν από την αντίθεσή τους προς την ενσωμάτωση των μαθητών Ρομά σε κανονικές τάξεις. Ωστόσο, μια παρέμβαση του Δήμαρχου του Ασπροπύργου δεν επέτρεψε να καταλήξει η

σύσκεψη και δεν κατέστη δυνατόν να εγγραφούν σε κανονικές τάξεις οι τρεις μαθητές Ρομά που είχαν επαρκές σχολικό επίπεδο.

12. Στις 8 Απριλίου 2008, η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής καθόρισε την ζώνη εγγραφών για καθένα από τα δώδεκα σχολεία της περιοχής. Η περιοχή Ψάρι όπου διέμεναν οι προσφεύγοντες εντάχθηκε στο 12^ο σχολείο.

13. Στις 24 Ιουνίου 2008, μετά από έκθεση της Επιτροπής της αρμόδιας για τον έλεγχο της συμμόρφωσης των σχολικών κτιρίων προς τις ισχύουσες διατάξεις, ο Νομάρχης Δυτικής Αττικής αποφάσισε να χρησιμοποιήσει προσωρινά, για τους χώρους του 12^{ου} σχολείου, το προκατασκευασμένο κτίριο δίπλα από το 10^ο Σχολείο και που το 2005 είχε χρησιμοποιηθεί για τάξεις ενισχυτικής διδασκαλίας.

14. Οι χώροι αυτοί του 12^{ου} σχολείου υπέστησαν και πάλι φθορές κατά τις θερινές διακοπές του 2008 και κλάπηκε όλο το υλικό.

15. Στις 8 Σεπτεμβρίου 2008, ο Διευθυντής του 12^{ου} Σχολείου ανέφερε αναλυτικά στις περιφερειακές αρχές του Υπουργείου Παιδείας τις ζημιές που προκλήθηκαν στο κτίριο και συμπέρανε ότι το κτίριο δεν ήταν σε θέση να δεχτεί μαθητές. Υποστήριξε ότι η κατάσταση των εγκαταστάσεων δεν επέτρεπε να καλυφθούν οι βασικές ανάγκες του σχολείου και θα έθετε σε κίνδυνο της ασφάλεια των μαθητών και του διδακτικού προσωπικού.

16. Ωστόσο, στις 10 Σεπτεμβρίου 2008, την παραμονή της έναρξης της σχολικής χρονιάς, οι οικογένειες Ρομά ενημερώθηκαν ότι το 12^ο σχολείο θα άνοιγε τις πόρτες του , στους χώρους δίπλα από το 10^ο.

17. Στις 22 Σεπτεμβρίου 2008, μια αποστολή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) του Συμβουλίου της Ευρώπης επισκέφτηκε μεταξύ άλλων, την κοινότητα Ρομά της περιοχής Ψάρι και το 12^ο σχολείο.

18. Στις 24 Σεπτεμβρίου και στις 8 Οκτωβρίου 2008, οι Υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας κάλεσαν τον Δήμαρχο Ασπροπύργου και το Νομάρχη Αττικής να επιτρέψει την συγχώνευση του 12^{ου} και 11^{ου} Σχολείου, επισημαίνοντας ότι οι Ευρωπαϊκοί οργανισμοί παρακολουθούσαν την υπόθεση αυτή μετά από καταγγελίες κατά της Ελλάδας.

19. Μια επιστολή που έστειλε ο Δήμαρχος Ασπροπύργου και οι γονείς παιδιών μη Ρομά στις 26 Σεπτεμβρίου 2008 στον Υπουργό Παιδείας ανέφερε τα εξής:

No Φ 092.22/7987

«Η ίδρυση του 12^{ου} Δημοτικού Σχολείου δεν είχε σκοπό (...) να γίνει διαχωρισμός μεταξύ των παιδιών Ρομά και των άλλων μαθητών των σχολείων της περιοχής. Ωστόσο, έγινε αναπόφευκτη ανάγκη επειδή οι Τσιγγάνοι που ζουν σε σκηνές επέλεξαν να ζουν νομαδική ζωή, σε σκουπίδια, που έχουν δημιουργήσει οι ίδιοι, χωρίς να φροντίζουν για τις στοιχειώδεις προδιαγραφές υγιεινής, και επιδίδονται σε παράνομες δραστηριότητες που έχουν αρνητική επίδραση στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, καθώς και γενικότερα, στους κατοίκους Ασπροπύργου. (...) Παρόλα αυτά [τα παιδιά Ρομά] τολμούν να απαιτούν να μοιράζονται τις ίδιες αίθουσες διδασκαλίας με τους άλλους μαθητές του Ασπροπύργου, σημαντικό τμήμα των οποίων ανήκει σε άλλες ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες ή πρόκειται για παιδιά οικονομικών μεταναστών (...).»

20. Στις 17 Οκτωβρίου 2008, ο Νομάρχης Δυτικής Αττικής αρνήθηκε την άδεια που ζητήθηκε (βλ. ανωτέρω παράγραφο 18) με την αιτιολογία ότι ήθελε να αποφύγει την δημιουργία προβλημάτων κοινωνικής, πολιτισμικής και εκπαιδευτικής φύσεως. Σημείωνε επίσης ότι το 12^ο σχολείο ήταν πιο κοντά στον χώρο κατοικίας των μαθητών Ρομά απ'ό,τι το 11^ο.

21. Στις 8 Δεκεμβρίου 2008, ο Συνήγορος του Πολίτη έστειλε στον Νομάρχη Δυτικής Αττικής επιστολή ζητώντας του να ξανασκεφτεί την απόφαση του της 17^{ης} Οκτωβρίου 2008. Μεταξύ άλλων ανέφερε ότι:

«Το 12^ο Σχολείο έχει μια ιστορία εμπρησμών και βανδαλισμών που θεωρούμε περιττό να σας την υπενθυμίσουμε. Ωστόσο, θα θέλαμε να σας επισημάνουμε την κατάσταση του σχολείου αυτού όπως αυτή περιγράφεται στην επιστολή της 8^{ης} Σεπτεμβρίου 2008 που έστειλε ο Διευθυντής του 1^{ου} Γραφείου Περιφερειακής Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής, επειδή το έγγραφο αυτό δεν σας υποβλήθηκε πριν πάρετε την απόφασή σας.

Η θλιβερή όψη των εγκαταστάσεων περιλαμβάνει μεταξύ άλλων: ως προς την αυλή του σχολείου: ο φράχτης σε ορισμένα σημεία μπορεί να είναι επικίνδυνος για τα παιδιά. Επίσης, οι κούνιες και τα καλάθια του μπάσκετ είναι κατεστραμμένα. Όσον αφορά τις τουαλέτες: έχουν όλες λεηλατηθεί. οι νιπτήρες, τα φωτιστικά, τα καλώδια, τα πόμολα των πορτών και ένα μέρος της πόρτας εκλάπησαν. Όσον αφορά τις αίθουσες διδασκαλίας: οι πόρτες, τα παράθυρα, τα καλώδια, ο ηλεκτρικός πίνακας, τα φώτα, τα θρανία και οι καρέκλες έχουν κλαπεί. Δεν υπάρχει πια καμία συσκευή ψύξης του αέρα ή θέρμανσης. Όσον αφορά την αίθουσα καθηγητών: ό,τι υπήρχε στην αίθουσα αυτή έχει κλαπεί.

No Φ 092.22/7987

Κατόπιν τούτου, θεωρώ ότι οι εγκαταστάσεις του 12^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου, όπως είναι σήμερα, δεν είναι σε θέση να καλύψουν ούτε στοιχειωδώς τις ανάγκες μιας σχολικής μονάδας και θέτουν σε κίνδυνο την ασφάλεια των μαθητών και του διδακτικού προσωπικού».

22. Ο Συνήγορος του πολίτη υπογράμμισε ότι παρά το ότι η ζώνη εγγραφών του 12^{ου} σχολείου περιλάμβανε έναν σημαντικό σχολικό πληθυσμό, όλοι οι μαθητές που εγγράφηκαν για το σχολικό έτος 2008-2009 ανήκαν στην κοινότητα Ρομά, ενώ το Προεδρικό Διάταγμα 201/1998 όριζε ότι ήταν υποχρεωτικό να μεταφερθούν όλοι οι μαθητές που διέμεναν στην ζώνη εγγραφών ενός σχολείου στο εν λόγω σχολείο και ότι η μεταφορά έπρεπε να γίνει ακόμα και χωρίς αίτηση των γονέων. Ο Συνήγορος του Πολίτη αναγνώριζε ότι η Νομαρχία δεν ήταν υπεύθυνη για την μη εφαρμογή του Διατάγματος αλλά της ζητούσε να λάβει υπόψη της, στην άσκηση των καθηκόντων της, το ότι η μη εφαρμογή του Διατάγματος είχε ως αποτέλεσμα το 12^ο σχολείο να έχει μετατραπεί σε ένα «Σχολείο-γκέτο» εξαιτίας του ότι κανένας μαθητής Μη Ρομά δεν είχε εγγραφεί σε αυτό.

23. Ο Συνήγορος υπενθύμισε επίσης ότι το Υπουργείο Παιδείας ήταν υπέρ της ένταξης των μαθητών Ρομά στο κανονικό εκπαιδευτικό σύστημα και ότι μια εγκύκλιος της 10^{ης} Σεπτεμβρίου 2008, με τον τίτλο «Εγγραφή και φοίτηση των Ρομά στα σχολεία» συνιστούσε το ποσοστό των μαθητών άλλης πολιτισμικής προέλευσης να μην ξεπερνά το 50%.

24. Ο συνήγορος υποστήριξε ότι υπήρχαν προβλήματα μισαλλοδοξίας από πλευράς των μη Ρομά και ότι ο σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων των μαθητών είχε προκαλέσει προβλήματα το 2005. Αναγνώρισε ότι το Παράρτημα του 10^{ου} σχολείου, που μετονομάστηκε σε 12^ο Σχολείο, είχε δημιουργηθεί υπό την πίεση γεγονότων που προκάλεσαν οι γονείς μαθητών μη Ρομά και που είχαν οδηγήσει στην καταδίκη της Ελλάδας στην προαναφερθείσα απόφαση του Δικαστηρίου «Σαμπάνης και λοιποί». Υπογράμμισε ότι η διατήρηση της απόφασης που αρνιόταν να επιτραπεί η συγχώνευση του 12^{ου} και του 11^{ου} Σχολείου αποτελούσε αδικαιολόγητη διάκριση κατά των παιδιών Ρομά, αφού τα εμπόδιζε να ενταχθούν στο πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής και δικαιολογούνταν μόνο από την ανησυχία του Νομάρχη για την αποφυγή νέων γεγονότων, αυτή τη φορά από την πλευρά των γονέων των μαθητών του 11^{ου} Σχολείου.

25. Στις 17 Μαρτίου 2009, ο Διευθυντής του 12^{ου} Σχολείου έγραψε στον Δήμαρχο Ασπροπύργου, καλώντας τον να εφοδιάσει με τρεχούμενο νερό

τον καταυλισμό των Ρομά, αφού, κατά την γνώμη του, η έλλειψη εγκαταστάσεων επιδρούσε αρνητικά στην υγεία και την καθαριότητα των μαθητών, και κατά συνέπεια στην ικανότητά τους να συνεχίσουν την φοίτησή τους στο σχολείο. Με απάντηση της 31^{ης} Μαρτίου 2009, ο Δήμαρχος απέρριψε την αίτηση με την αιτιολογία ότι οι ιδιοκτήτες του οικοπέδου στο οποίο ήταν εγκατεστημένοι οι Ρομά προσπαθούσαν να πετύχουν την πετύχουν την έξωσή τους και τον είχαν απειλήσει με διώξεις εάν έκανε δεκτή την σχετική αίτηση.

26. Στις 30 Μαΐου και 20 Ιουλίου 2009, οι προσφεύγοντες έστειλαν δύο επιστολές στις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και στον ίδιο τον Υπουργό, ζητώντας τους να επιτρέψουν στα παιδιά Ρομά να φοιτήσουν στο 10^ο Σχολείο και να εφαρμόσουν για τους μαθητές Ρομά ένα πρόγραμμα σπουδών σαν αυτό που σχεδιάστηκε για τους μουσουλμάνους Ρομά της Θράκης και που θα ήταν αποτελεσματικό. Δεν έλαβαν καμία απάντηση.

27. Στις 11 Ιουνίου 2009, ο Διευθυντής του 12^{ου} Σχολείου ενημέρωσε τις υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας ότι τα σχολικά βιβλία ήταν ακατάλληλα για τους Ρομά των οποίων η μητρική γλώσσα δεν ήταν η ελληνική.

28. Στις 23 Ιουλίου 2009, ο Συνήγορος του Πολίτη έγραψε και πάλι στο Υπουργείο Παιδείας. Το ενημέρωνε ότι ο Νομάρχης, που στις 17 Οκτωβρίου 2008 είχε αρνηθεί να επιτρέψει την συγχώνευση του 12^{ου} και του 11^{ου} Σχολείου, δεν ήθελε να αναθεωρήσει την απόφασή του αυτή. Υπογράμμισε ότι η λειτουργία του Σχολείου γκέτο για τα παιδιά Ρομά ήταν αντίθετη προς την θέση του Υπουργείου, που δεν ήθελε σχολεία «αποκλειστικά για μαθητές τσιγγάνους». Επικαλούνταν την επιστολή της 8^{ης} Σεπτεμβρίου 2008 του Διευθυντή του 12^{ου} Σχολείου σύμφωνα με την οποία η κατάσταση των εγκαταστάσεων δεν επέτρεψε να καλυφθούν οι στοιχειώδεις ανάγκες ενός σχολείου και έθετε σε κίνδυνο την ασφάλεια των μαθητών και του διδακτικού προσωπικού. Πρόσθετε ότι οι ανάγκες δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν από τον Δήμο Ασπροπύργου που είχε δηλώσει ανοιχτά, στις 26 Σεπτεμβρίου 2008, ότι τα παιδιά Ρομά «τολ[μούσαν] να απαιτούν να μοιράζονται τις ίδιες αίθουσες με τους άλλους μαθητές του Ασπροπύργου». Υπογράμμισε ότι ο Δήμαρχος είχε αγνοήσει πρόσκληση των περιφερειακών υπηρεσιών του Υπουργείου «να κάνει ό,τι είναι απαραίτητο για την άμεση αποκατάσταση» του 12^{ου} Σχολείου. Επεσήμανε ότι η Ελλάδα ήταν «υπό εποπτεία» στα πλαίσια της εκτέλεσης της απόφασης *Σαμπάνης και λοιποί* και ότι μέχρι τότε δεν είχε δείξει πρόοδο στο θέμα αυτό.

29. Την 1^η Αυγούστου 2009 οι προσφεύγοντες κατάθεσαν έγκληση με παράσταση πολιτικής αγωγής κατά των Διευθύνσεων του 10^{ου} και 12^{ου} Σχολείου για παράβαση καθήκοντος. Η εξέταση της έγκλησης εκκρεμούσε ακόμη στις 10 Οκτωβρίου 2011, ημερομηνία κατάθεσης στο Δικαστήριο των παρατηρήσεών τους προς απάντηση των παρατηρήσεων της Κυβέρνησης.

30. Από τα έγγραφα του φακέλου προκύπτει ότι, μεταξύ Οκτωβρίου 2008 και Ιουνίου 2009, ο Διευθυντής του 12^{ου} Σχολείου έστειλε επιστολές στις Περιφερειακές Αρχές Εκπαίδευσης, στο Νομάρχη και τον Δήμαρχο Ασπροπύργου για να τους προειδοποιήσει για τις ελλείψεις που έπρεπε να αντιμετωπίσει το σχολείο, ιδίως όσον αφορά το δρομολόγιο του λεωφορείου που εξυπηρετούσε το σχολείο, την κατασκευή προαυλίου, την εγκατάσταση της θέρμανσης και των πρόσθετων τουαλετών, την κατασκευή δύο ακόμα αιθουσών διδασκαλίας, την δημιουργία νηπιαγωγείου και το ότι ορισμένοι μαθητές εγκατέλειψαν τα μαθήματα από τον Απρίλιο του 2009.

B. Η Γενική Κατάσταση του 12^{ου} Σχολείου του Ασπροπύργου

1. Η θέση της Κυβέρνησης

31. Σύμφωνα με την άποψη της Κυβέρνησης το προκατασκευασμένο κτίριο στο οποίο είχε εγκατασταθεί το 12^ο Σχολείο είχε τέσσερις αίθουσες διδασκαλίας, ένα Γραφείο Καθηγητών, τέσσερις τουαλέτες, δυο αίθουσες με ντους, ένα κυλικείο και προαύλιο. Δημιουργήθηκαν τρεις τάξεις ενώ το επίσημο δυναμικό του Σχολείου ήταν για έξι τάξεις. Από ένα έγγραφο του Υπουργείου Παιδείας της 12^{ης} Ιουλίου 2011 που κατατέθηκε στον φάκελο από την Ελληνική Κυβέρνηση προκύπτει ότι κατά την περίοδο λειτουργίας του 12^{ου} Σχολείου (2008-2011), δύο μαθητές πήραν το Απολυτήριο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

32. Από το 2009 το Σχολείο ήταν εξοπλισμένο με ένα φαξ, φωτοτυπικό μηχάνημα, υπολογιστή και βιβλιοθήκη. Υπήρχαν πέντε διδάσκοντες: τέσσερις δάσκαλοι και ένα καθηγητής γυμναστικής. Την εποχή που διαδραματίστηκαν τα γεγονότα (2008-2009) ο αριθμός των εγγεγραμμένων μαθητών ήταν 226. Η φοίτηση των μαθητών δεν ήταν τακτική και ο αριθμός των παρόντων κυμαινόταν από τριάντα έως εξήντα την ημέρα λόγω του τρόπου ζωής των οικογενειών των μαθητών, οι οποίοι συχνά μετακινούνταν λόγω εποχιακών εργασιών.

33. Το ότι το σύνολο των μαθητών του 12^{ου} Σχολείου ήταν καταγωγής Ρομά οφειλόταν στην στάση της τοπικής κοινωνίας και όχι στο Ελληνικό

Κράτος. Το Υπουργείο Παιδείας ζήτησε από την Διεύθυνση του Σχολείου να προβεί στην άμεση εγγραφή των παιδιών μη Ρομά, των οποίων η κατοικία βρισκόταν στην ζώνη εγγραφών του Σχολείου αυτού, και αυτό ακόμη χωρίς αίτηση από τους γονείς, αλλά διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά αυτά είχαν ήδη εγγραφεί σε άλλα σχολεία, δημόσια ή ιδιωτικά.

2. Η θέση των προσφευγόντων

34. Βασιζόμενοι σε επίσημα έγγραφα που έχουν κατατεθεί στον φάκελο, οι προσφεύγοντες αμφισβητούν πολλούς από τους ισχυρισμούς της Κυβέρνησης, ιδίως τους σχετικούς με την έκταση του σχολείου καθώς και τον αριθμό των τάξεων που λειτουργούσαν. Σύμφωνα με την εκδοχή τους, η επέκταση του σχολείου στις σημερινές του διαστάσεις είχε γίνει τον Δεκέμβριο του 2009, αλλά η δυνατότητά του ήταν ακόμη ανεπαρκής για τους 200 περίπου μαθητές που εγγράφηκαν. Με επιστολή της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 2009, ο Διευθυντής του 12^{ου} Σχολείου ενημέρωσε τις αρμόδιες Αρχές του Υπουργείου Παιδείας ότι μόνον δύο νεοδιοριζόμενοι δάσκαλοι, χωρίς καμία εμπειρία, είχαν τοποθετηθεί στο σχολείο. Όμως, σύμφωνα με τους προσφεύγοντες που αναφέρονται σε μια υπουργική απόφαση της 25^{ης} Σεπτεμβρίου 2006, το Σχολείο θα έπρεπε να έχει εκτός από τον Διευθυντή, τουλάχιστον τέσσερις διδάσκοντες για το σχολικό έτος 2008-2009 για τον αριθμό των 226 μαθητών που έδωσε η Κυβέρνηση και που είναι ανακριβής.

35. Οι απουσίες από το σχολείο των παιδιών Ρομά οφειλόταν στην θέση της στάσης του λεωφορείου, που βρισκόταν μακριά από το σχολείο, και στο ότι τα παιδιά Ρομά δεν μπορούσαν να περπατούν μέσα στο κρύο και την βροχή χωρίς τα κατάλληλα ρούχα. Τα παιδιά έπρεπε επίσης να διασχίζουν την περιοχή όπου έγιναν τα ρατσιστικά επεισόδια το 2004-2005 εξαιτίας των οποίων έγινε το προκατασκευασμένο παράρτημα του 10^{ου} Σχολείου για μαθητές Ρομά.

36. Πάντα σύμφωνα με τους προσφεύγοντες, μετά από τον καθορισμό του σχολικού χάρτη, τον Απρίλιο του 2008, η Διεύθυνση του 10^{ου} Σχολείου έπρεπε να δώσει στο 12^ο Σχολείο τα ονόματα των μαθητών που φοιτούσαν στο 10^ο Σχολείο και που μετά το νέο καθορισμό, έπρεπε να μεταφερθούν στο 12^ο για το σχολικό έτος 2008-2009. Οι ενδιαφερόμενοι υποστηρίζουν ότι αν είχε γίνει η μεταφορά αυτή, το 12^ο Σχολείο θα είχε από την αρχή της λειτουργίας του εκατοντάδες μαθητές μη Ρομά πέρα από τους μαθητές

No Φ 092.22/7987

προσωπικά αποτελεί παραβίαση του Νόμου υπ'αρ. 2472/1997 περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων, και του άρθρου 8 της Σύμβασης.

42. Δεύτερον, υποστηρίζουν ότι τα στοιχεία αυτά δεν είναι αξιόπιστα: οι όροι που χρησιμοποιεί η Κυβέρνηση, όπως φοίτηση «επαρκής» και «ευκαιριακή», είναι αόριστοι, πράγμα που δείχνει ότι οι Αρχές του 12^{ου} Σχολείου δεν είχαν ακριβή γνώση της φοίτησης των προσφευγόντων αλλά ότι βασιζόντουσαν σε εντυπώσεις. Επίσης, οι πληροφορίες που έδωσε η Κυβέρνηση σχετικά με ορισμένους μαθητές-προσφεύγοντες είναι σε αντίθεση με αυτές που προσκόμισε η Κυβέρνηση στα πλαίσια της εκτέλεσης της προαναφερθείσας απόφασης *Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδα*.

II. ΤΟ ΟΙΚΕΙΟ ΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

43. Τα κρίσιμα για την υπόθεση άρθρα του Νομοθετικού Διατάγματος υπ' αρ. 18/1989 για την κωδικοποίηση των Νόμων περί Συμβουλίου Επικρατείας αναφέρουν τα εξής:

Άρθρο 45

Προσβαλλόμενες πράξεις

«1. Η αίτηση ακυρώσεως για υπέρβαση εξουσίας ή παράβαση νόμου επιτρέπεται μόνο κατά των εκτελεστών πράξεων των διοικητικών αρχών και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, που δεν υπόκεινται σε άλλο ένδικο μέσο ενώπιον δικαστηρίου.

(...)

4. Στις περιπτώσεις που ο νόμος επιβάλλει σε κάποια αρχή να ρυθμίσει συγκεκριμένη σχέση με την έκδοση εκτελεστής πράξης, η οποία υπάγεται στους όρους της παραγράφου 1, η αίτηση ακυρώσεως είναι δεκτή και κατά της παράλειψης της αρχής να προβεί σε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια.

Η αρχή θεωρείται ότι αρνείται την ενέργεια αυτή όταν παρέλθει άπρακτη η ειδική προθεσμία που τυχόν τάσσει ο νόμος, διαφορετικά όταν παρέλθει τρίμηνο από την υποβολή της σχετικής αιτήσεως στη Διοίκηση, η οποία είναι υποχρεωμένη να χορηγεί ατελώς βεβαίωση για την ημέρα υποβολής της αίτησης αυτής. Αίτηση ακυρώσεως που ασκείται πριν παρέλθουν οι παραπάνω προθεσμίες είναι απαράδεκτη.

Με την αίτηση ακυρώσεως που ασκείται παραδεκτώς κατά σιωπηρής αρνήσεως λογίζεται ότι συμπροσβάλλεται και η τυχόν μεταγενέστερη ρητή αρνητική πράξη της Διοίκησης, η οποία μπορεί πάντως να προσβάλλεται και αυτοτελώς.»

Άρθρο 48

Λόγοι ακυρώσεως

«Λόγοι που θεμελιώνουν την αίτηση ακυρώσεως είναι:

- 1) Αναρμοδιότητα της διοικητικής αρχής που εξέδωσε την πράξη.
- 2) Παράβαση ουσιώδους τύπου που έχει ταχθεί για την ενέργεια της πράξης.
- 3) Παράβαση κατ' ουσίαν διάταξης του νόμου.
- 4) Κατάχρηση εξουσίας, όταν η πράξη της Διοίκησης φέρει μεν καθεαυτήν όλα τα στοιχεία της νομιμότητας, γίνεται, όμως για σκοπό καταδήλως άλλον από εκείνον για τον οποίον έχει νομοθετηθεί.»

III. ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ

A. Η απόφαση CM/ResDH(2011)119 που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 14 Σεπτεμβρίου 2011 κατά την 1120^η συνάντηση των Εκπροσώπων των Υπουργών

44. Εποπτεύοντας την εκτέλεση της προαναφερθείσας απόφασης *Σαμπάνης και λοιποί*, η Επιτροπή Υπουργών υιοθέτησε την Απόφαση που περατώνει την εξέταση της απόφασης με τους ακόλουθους όρους:

«Η Επιτροπή Υπουργών, σύμφωνα με το άρθρο 46 παρ. 2 της Σύμβασης προστασίας των δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, που προβλέπει ότι η Επιτροπή εποπτεύει την εκτέλεση των οριστικών αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής καλούμενα «η Σύμβαση» και «το Δικαστήριο»).

Έχοντας υπόψη την οριστική απόφαση που διαβίβασε το Δικαστήριο στην Επιτροπή,

Υπενθυμίζοντας ότι οι διαπιστωθείσες από το Δικαστήριο παραβιάσεις της Σύμβασης στην υπόθεση αυτή αφορούσαν την μη φοίτηση σε σχολείο παιδιών των προσφευγόντων καταγωγής Ρομά, στην συνέχεια την φοίτησή

No Φ 092.22/7987

τους σε ειδικές προπαρασκευαστικές τάξεις, καθώς και την έλλειψη πραγματικής προσφυγής για να πετύχουν [οι ενδιαφερόμενοι] αποκατάσταση ως προς το θέμα αυτό (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1 και παραβίαση του άρθρου 13) (βλ. λεπτομέρειες στο Παράρτημα),

Αφού κάλεσε την Κυβέρνηση του καθ' ου η προσφυγή κράτους να ενημερώσει για τα μέτρα που έχει λάβει για να συμμορφωθεί προς την απόφαση του Δικαστηρίου σύμφωνα με την υποχρέωση που έχει κατ'εφαρμογή του άρθρου 46 παρ. 1 της Σύμβασης,

Αφού εξέτασε τα στοιχεία που διαβίβασε η Κυβέρνηση σύμφωνα με τους Κανόνες της Επιτροπής για την εφαρμογή του άρθρου 46, παρ. 2, της Σύμβασης,

Αφού διαβεβαιώθηκε ότι, το καθ' ου η προσφυγή κράτος κατέβαλε εντός της ταχθείσης προθεσμίας στους προσφεύγοντες τη δίκαιη ικανοποίηση που προβλέπεται στην απόφαση (βλ. λεπτομέρειες στο Παράρτημα).

Υπενθυμίζοντας ότι οι διαπιστώσεις της παραβίασης από το Δικαστήριο απαιτούν εκτός από την πληρωμή της δίκαιης ικανοποίησης που επιδικάστηκε από το Δικαστήριο στις αποφάσεις του, την υιοθέτηση από το καθ' ου η προσφυγή κράτος, εάν είναι απαραίτητο:

-ατομικών μέτρων που να θέτουν τέρμα στις παραβιάσεις και να εξαλείφουν τις συνέπειές τους, εάν είναι δυνατόν με καθολική αποκατάσταση (*restitutio in integrum*), και

-γενικών μέτρων, που επιτρέπουν την αποφυγή παρόμοιων παραβιάσεων,

Υπενθυμίζοντας ότι οι αποφάσεις της Επιτροπής των Υπουργών κατ'εφαρμογήν του άρθρου 46 παρ. 2 της Σύμβασης δεν προδικάζουν ουδόλως την εξέταση από το Δικαστήριο άλλων υποθέσεων που εκκρεμούν ενώπιον του Δικαστηρίου,

Δηλώνει, αφού εξέτασε τα μέτρα που έλαβε το καθ' ου η προσφυγή κράτος (βλ. Παράρτημα), ότι αυτό έχει εκπληρώσει τα καθήκοντά του σύμφωνα με το άρθρο 46 παρ. 2 της Σύμβασης στην παρούσα υπόθεση, και

Αποφασίζει να περατώσει την εξέταση

Παράρτημα στην Απόφαση CM/ResDH(2011)119**Πληροφορίες για τα μέτρα που ελήφθησαν για την εκτέλεση της απόφασης στην υπόθεση Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδας****Εισαγωγική περίληψη της υπόθεσης**

Η υπόθεση αφορά την μη φοίτηση σε σχολείο παιδιών των προσφυγόντων για το σχολικό έτος 2004-2005, στην συνέχεια την φοίτηση αυτών σε ειδικές προπαρασκευαστικές τάξεις. Ειδικότερα, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι παρά την θέληση των αρχών να παράσχει εκπαίδευση στα παιδιά Ρομά, ο τρόπος εγγραφής των παιδιών αυτών στο σχολείο και η τοποθέτησή τους σε ειδικές προπαρασκευαστικές τάξεις –σε παράρτημα του κυρίου κτιρίου του Σχολείου-είχαν οριστικά ως αποτέλεσμα διάκριση κατά αυτών (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1). Η υπόθεση αφορά επίσης την έλλειψη πραγματικής προσφυγής για αποκατάσταση ως προς αυτό το θέμα. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ελληνική Κυβέρνηση δεν είχε προσκομίσει κανένα νομολογιακό παράδειγμα που να αποδεικνύει ότι η χρήση μιας τέτοιας προσφυγής θα μπορούσε να επιφέρει ακύρωση της επικαλούμενης παράλειψης της διοίκησης να προβεί στην εγγραφή των παιδιών (παραβίαση του άρθρου 13).

Όσον αφορά την μη παροχή εκπαίδευσης στα παιδιά κατά το έτος 2005-2005, το Δικαστήριο σημείωσε ότι το Ελληνικό Δίκαιο αναγνωρίζει την ιδιαιτερότητα της κατάστασης των Ρομά διευκολύνοντας την διαδικασία εγγραφής των παιδιών τους στο σχολείο. Στην υπό κρίση περίπτωση, οι αρχές έπρεπε να αναγνωρίσουν την ιδιαιτερότητα της κατάστασης της κοινότητας Ρομά και να διευκολύνουν την εγγραφή στο Δημοτικό σχολείο. Όμως, ακόμα κι αν οι Αρχές δεν αρνήθηκαν ρητά να εγγράψουν τα παιδιά, παρέλειψαν να προβούν στην εγγραφή αυτών, παρά την ρητή θέληση των γονιών να φοιτήσουν τα παιδιά τους σε σχολείο, θέληση η οποία εκφράστηκε ενώπιον των αρμόδιων σχολικών αρχών.

Όσον αφορά τις ειδικές προπαρασκευαστικές τάξεις που οργανώθηκαν στο παράρτημα του 10^{ου} Δημοτικού σχολείου Ασπροπύργου, στις οποίες τα παιδιά των προσφυγόντων τοποθετήθηκαν το 2005, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι αρμόδιες αρχές δεν βασίστηκαν σε ένα ενιαίο και σαφές κριτήριο για την τοποθέτηση των παιδιών. Σημείωσε ειδικότερα ότι οι Αρχές δεν αναφέρουν κατάλληλες εξετάσεις (τεστ) στα οποία θα υποβάλλονταν τα παιδιά για να κριθούν οι ικανότητές τους ή οι ενδεχόμενες δυσκολίες

μάθησης. Επίσης, παρά το ότι δηλωμένος σκοπός των τάξεων αυτών ήταν οι μαθητές να αποκτήσουν το επίπεδο για να ενταχθούν εν καιρώ σε κανονικές τάξεις, δεν αναφέρθηκε κανένα παράδειγμα μαθητή (μεταξύ των 50 μαθητών) που να έχει ενταχθεί σε κανονική τάξη στο Δημοτικό σχολείο Ασπροπύργου. Επίσης, δεν αποδείχθηκε ότι υπήρχαν τεστ στα οποία να υποβάλλονται περιοδικά οι μαθητές Ρομά για να μπορέσουν οι σχολικές αρχές να εκτιμήσουν την ικανότητά τους να ενταχθούν σε κανονικές τάξεις, με βάση αντικειμενικά στοιχεία και όχι κατά προσέγγιση εκτιμήσεις.

1. Πληρωμή της δίκαιης ικανοποίησης και ατομικά μέτρα

(...)

β) Ατομικά μέτρα

Οι ειδικές προπαρασκευαστικές τάξεις στο Παράρτημα του 10^{ου} Δημοτικού σχολείου Ασπροπύργου καταργήθηκαν.

Οι ελληνικές αρχές υιοθέτησαν μέτρα για να διευκολύνουν την εγγραφή των παιδιών των προσφευγόντων σε ένα κανονικό σχολείο μετά την απόφαση του Δικαστηρίου. Δημιουργήθηκε έναν νέο κανονικό Δημοτικό Σχολείο (το 12^ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου) κατ' εφαρμογήν της Υπουργικής απόφασης υπ'αρ. 10781/Δ4/2008. Το σχολείο που υποτίθεται ότι θα δεχθεί τόσο παιδιά Ρομά όσο και παιδιά μη Ρομά, καλύπτει τον τομέα στον οποίο διαμένει κυρίως η Κοινότητα Ρομά του Ασπροπύργου. Έτσι, τα μέτρα αυτά προορίζονταν να διασφαλίσουν την φοίτηση των παιδιών των προσφευγόντων σε ένα κανονικό σχολείο.

Μετά από μια απόφαση του Δικαστηρίου, σχεδόν όλα τα παιδιά των προσφευγόντων εγγράφηκαν στο 12^ο Δημοτικό σχολείο Ασπροπύργου. Δεν πήγαιναν κανονικά στο σχολείο. Τρία παιδιά έφτασαν στην ηλικία στην οποία η εκπαίδευση δεν είναι πια υποχρεωτική. Εξάλλου, οι γονείς δεν έγραψαν τέσσερα άλλα παιδιά στο σχολείο ενώ ένα άλλο παιδί ολοκλήρωσε την φοίτησή του σε ένα άλλο δημοτικό σχολείο.

II. Γενικά Μέτρα

1) Ως προς την παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1

Οι ελληνικές αρχές προσκόμισαν πολλά στοιχεία στο πλαίσιο του ενισχυμένου προγράμματος δράσης τους (DH-DD(2011)52) καθώς και πρόσθετα στοιχεία στην συνέχεια. Τα στοιχεία αυτά συνοψίζονται στα εξής:

Μέτρα που αφορούν την εγγραφή και την φοίτηση των παιδιών Ρομά

Υιοθετήθηκαν ειδικά μέτρα προκειμένου να διευκολυνθεί η εγγραφή των μαθητών Ρομά στο Δημοτικό Σχολείο. Αντίθετα από τους άλλους μαθητές, τα παιδιά Ρομά εγγράφονται στο Δημοτικό σύμφωνα με μια απλοποιημένη διαδικασία με βάση μια απλή δήλωση, χωρίς να χρειάζεται να προσκομίσουν πιστοποιητικά. Οι αρχές δημοσίευσαν πολλές εγκυκλίους με οδηγίες προς τις Διοικήσεις των Σχολείων για την απλοποιημένη εγγραφή των παιδιών Ρομά και τον έλεγχο τους για το αν αυτά παρακολουθούν κανονικά τα μαθήματα (αρ. Φ.Ι.Τ.Υ/1073/117052/Γ1/23-9-2009, Φ.3/960/102679/Γ1/20-8-2010, 114893/Γ2/14-9-2010).

Οι ελληνικές αρχές υιοθέτησαν επίσης ορισμένο αριθμό μέτρων για να εντάξουν τα παιδιά Ρομά στην εθνική εκπαίδευση και να θέσουν τέρμα στην διάκριση που υφίστανται στον τομέα αυτό. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν ειδικότερα την εφαρμογή μιας νέας εκπαιδευτικής πολιτικής που βασίζεται στο γαλλικό μοντέλο των «Ζωνών εκπαίδευσης κατά προτεραιότητα». Οι ζώνες αυτές-συμπεριλαμβανομένης της περιοχής του Ασπροπύργου- έχουν ως στόχο να ενισχύσουν την ένταξη των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (Ρομά, μεταναστών, κλπ.) μέσω πολλαπλών δράσεων και μέσω της εκπαίδευσης (ΥΑ 821/2412Π/157476/Ζ1/31-12-2010). Εξάλλου το Υπουργείο Παιδείας ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2011 την εκστρατεία ευαισθητοποίησης «Dosta!» που προωθήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης και είχε ως στόχο να καταπολεμηθούν τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις σχετικά με τους Ρομά. Η ελληνική εκστρατεία επικεντρώνεται στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Επίσης, οι αρχές ξεκίνησαν, από το σχολικό έτος 2010-2011, ειδικό πρόγραμμα υπέρ την ενεργούς ένταξης των παιδιών Ρομά στην εθνική εκπαίδευση, που θα τεθεί σε εφαρμογή από δύο μεγάλα Ελληνικά Πανεπιστήμια. Σύμφωνα με το πρόγραμμα αυτό, οι Αρχές τοποθέτησαν ειδικούς Μεσολαβητές που μιλούν την γλώσσα των ρομά για να βοηθήσουν τις οικογένειες ρομά για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Έτσι, προσέλαβαν 15 Μεσολαβητές στην περιοχή της Αττικής, εκ των οποίων έναν στην περιοχή του Ασπροπύργου. Το Συμβούλιο της Ευρώπης οργανώνει προγράμματα κατάρτισης για τους μεσολαβητές στα πλαίσια του προγράμματός του ευρωπαϊκής κατάρτισης για τους μεσολαβητές Ρομά (ROMED). Σύμφωνα με το πρόγραμμα «Εκπαίδευση για τα παιδιά Ρομά», οι Αρχές τοποθέτησαν επίσης κοινωνικούς λειτουργούς για να προσφέρουν ψυχολογική υποστήριξη στις οικογένειες Ρομά. Ένα από τα καθήκοντα των

κοινωνικών λειτουργιών είναι να πηγαίνουν σε σχολεία που έχουν μαθητές Ρομά και σε καταυλισμούς Ρομά για να εντοπίσουν τα παιδιά Ρομά που πρέπει να πηγαίνουν σχολεία και να παρακινήσουν τους γονείς τους να τα στέλνουν σχολείο. Στα παιδιά Ρομά που έχουν μαθησιακές δυσκολίες προτείνεται σχολική υποστήριξη μέσω εξωσχολικών δραστηριοτήτων υποστήριξης (συμπληρωματικά μαθήματα και ενισχυμένες σχολικές δραστηριότητες), συμπεριλαμβανομένης της περιοχής του Ασπροπύργου. Οι Αρχές προσέφεραν επίσης στους διδάσκοντες ειδική κατάρτιση στην διαπολιτισμική εκπαίδευση. Στην αρχή του 2011, το Υπουργείο Παιδείας δημιούργησε μια Συμβουλευτική Επιτροπή για το πρόγραμμα «Εκπαίδευση για τα παιδιά Ρομά» που έχει συμβουλευτικό ρόλο για τα κρίσιμα θέματα αλλά και ρόλο παρακολούθησης και αξιολόγησης της εφαρμογής και της προόδου του προγράμματος «Εκπαίδευση για τα παιδιά Ρομά». Η Επιτροπή αυτή συμπεριλαμβάνει εκπροσώπους του Συμβουλίου της Ευρώπης, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του OSCE/BIDDH και άλλων σημαντικών παραγόντων.

Οι ελληνικές αρχές ίδρυσαν επίσης τρία εκπαιδευτικά κέντρα για την εκπαίδευση των ενηλίκων –το Ινστιτούτο Συνεχούς Εκπαίδευσης για ενηλίκους, το Κέντρο εκπαίδευσης για ενηλίκους και την Σχολή Γονέων. Τα άτομα καταγωγής Ρομά μπορούν να συμμετέχουν σε αυτά από την ηλικία των 15 ετών.

Τέλος, οι ελληνικές αρχές έδωσαν επίσης στοιχεία για τα μέτρα που ελήφθησαν προκειμένου να βελτιωθούν οι εγκαταστάσεις και οι συνθήκες εργασίας στο 12^ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου, σημειώνοντας ότι τα θέματα που συνδέονται με την λειτουργία του σχολείου αυτού εξετάζονται αυτή την στιγμή από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο στα πλαίσια μιας νέας προσφυγής (προσφυγή υπ'αρ. 59608/09, που κοινοποιήθηκε στις Αρχές στις 11/04/2011).

2) Ως προς την παραβίαση του άρθρου 13 σχετικά με την παράλειψη των Αρχών να εγγράψουν τα παιδιά των προσφευγόντων

Οι ελληνικές αρχές ανέφεραν ότι οι πράξεις ή παραλείψεις των σχολικών αρχών είναι στην πραγματικότητα διοικητικές πράξεις που μπορεί να προσβληθούν στα πλαίσια διοικητικής διαδικασίας (ενώπιον των Διοικητικών Εφετείων σε πρώτο βαθμό και ενώπιον του Συμβουλίου Επικρατείας σε δεύτερο βαθμό). Στην παρούσα υπόθεση το Δικαστήριο συμπέρανε παραβίαση λόγω της έλλειψης πραγματικής προσφυγής, αφού οι Αρχές δεν μπόρεσαν να προσκομίσουν παραδείγματα της νομολογίας σε

ένα παρόμοιο πλαίσιο. Οι αρχές υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει ακόμη τέτοια νομολογία *ad hoc*. Ωστόσο, τα εθνικά δικαστήρια έκριναν σε μια σειρά αποφάσεων που εκδόθηκαν μετά την απόφαση του Δικαστηρίου, ότι το Διοικητικό Εφετείο ήταν αρμόδιο για την εξέταση αιτήσεων ακυρώσεως των διοικητικών πράξεων που εκδόθηκαν κατ' εφαρμογή της εκπαιδευτικής νομοθεσίας (π.χ., αποφάσεις των σχολικών αρχών που διατάσσουν την αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος μερικών μαθητών μετά την συμπεριφορά τους, απόφαση μη εγγραφής μετά από διακοπή σπουδών, απόφαση να μην γίνει δεκτός ένας μαθητής σε συγκεκριμένη βαθμίδα μετά από κατατακτήριες εξετάσεις).»

B. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας (ECRI)

45. Η Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας (ECRI) για την Ελλάδα, που υιοθετήθηκε στις 2 Απριλίου 2009 και δημοσιεύθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2009, ανέφερε τα εξής:

«52. Στην τελευταία της Έκθεση, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας συνέστησε έντονα στις ελληνικές αρχές να προωθήσουν τις ίσες ευκαιρίες στα θέματα πρόσβασης στην εκπαίδευση παιδιών μειονοτικών ομάδων οργανώνοντας ιδίως μαθήματα ελληνικών, επιβοηθητικά μαθήματα και διασφαλίζοντας την πρόσβαση των παιδιών αυτών σε διδασκαλία που θα γίνεται στην μητρική τους γλώσσα.

53. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας σημειώνει με ανησυχία ότι οι Ρομά συνεχίζουν να μειονεκτούν σε θέματα εκπαίδευσης. Ορισμένα σχολεία εξακολουθούν να αρνούνται να εγγράψουν παιδιά Ρομά, πράγμα που μερικές φορές μπορεί να εξηγηθεί από την πίεση που ασκούν οι γονείς των μαθητών που δεν είναι Ρομά. Η Επιτροπή ανησυχεί βαθιά για το ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, τα παιδιά Ρομά χωρίζονται από τα άλλα παιδιά, στο ίδιο σχολείο ή κοντά σε αυτό. Σε μια περίπτωση, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι η Ελλάδα είχε παραβιάσει το άρθρο 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (απαγόρευση διάκρισης για τα δικαιώματα που προστατεύονται από την Σύμβαση) σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (δικαίωμα στην εκπαίδευση). Η Επιτροπή έμαθε ότι στα Σπάτα όπου τα παιδιά Ρομά δεν έγιναν δεκτά

No Φ 092.22/7987

για εγγραφή, δημιουργήθηκε μια ξεχωριστή τάξη για να τα υποδεχτεί προκειμένου να μπορέσουν να προσαρμοστούν προοδευτικά στο σχολικό περιβάλλον. Παρόλο που γνωρίζει την αναγκαιότητα μιας προοδευτικής ένταξης στο σχολικό σύστημα, η Επιτροπή θα ήθελε να επισείσει την προσοχή των ελληνικών αρχών στην άποψή της για το θέμα αυτό, όπως αυτή διατυπώνεται στην Σύστασή Γενικής Πολιτικής αρ. 10 για τον ρατσισμό και τις φυλετικές διακρίσεις μέσα και διαμέσου της σχολικής εκπαίδευσης. Σ' αυτή την Σύσταση γενικής πολιτικής, συνιστά την ίδρυση, σε ιδιαίτερες και περιορισμένες χρονικά περιπτώσεις, προπαρασκευαστικών τάξεων για μαθητές που προέρχονται από μειονοτικές ομάδες, αν μια τέτοια ανάγκη δικαιολογείται από αντικειμενικά και εύλογα κριτήρια, και αν το απαιτεί το απώτερο συμφέρον του παιδιού.

54. Όπως το αναφέρουν οι ίδιες οι ελληνικές αρχές και όπως το επιβεβαίωσε ο Συνήγορος του Πολίτη, το ποσοστό εγκατάλειψης του σχολείου στα παιδιά Ρομά είναι πολύ υψηλό. Οι αρχές έχουν επισημάνει ότι θεσπίστηκαν ειδικά προγράμματα που προβλέπουν ψυχολογική υποστήριξη και κοινωνική βοήθεια, συμπεριλαμβανομένης μιας διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Ωστόσο, λόγω της απουσίας αναλυτικών στοιχείων για την κατάσταση των μαθητών Ρομά, είναι δύσκολο να κάνει κανείς μια εμπειριστατωμένη εκτίμηση και να σχεδιάσει προγράμματα ειδικά για την ομάδα αυτή. Ως προς αυτό, η Επιτροπή θα ήθελε να επισείσει την προσοχή των ελληνικών αρχών στην Σύσταση γενικής πολιτικής αρ. 10 για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων μέσα και διαμέσου της σχολικής εκπαίδευσης, στην οποία η Επιτροπή συνιστά να γίνουν, σε συνεργασία με τους πολίτες, μελέτες για την κατάσταση των παιδιών που προέρχονται από μειονοτικές ομάδες στο σχολικό σύστημα συγκεντρώνοντας στατιστικά στοιχεία όσον αφορά: 1) το ποσοστό της φοίτησης και επιτυχίας τους, 2) το ποσοστό εγκατάλειψης του σχολείου, 3) τις σχολικές επιδόσεις τους και 4) την πρόοδό τους. Σε αυτή την Σύσταση γενικής πολιτικής, η Επιτροπή συνιστά στα Κράτη Μέλη να συγκεντρώσουν τα απαραίτητα στοιχεία για να εκτιμηθούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές που προέρχονται από μειονοτικές ομάδες στον τομέα της σχολικής εκπαίδευσης προκειμένου να εφαρμόσουν πολιτικές για την επίλυση των προβλημάτων αυτών.

55. Οι αρχές έκαναν γνωστό ότι ένα πρόγραμμα που συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ελληνικό κράτος αντιμετωπίζει θέματα όπως τα επιβοηθητικά μαθήματα ελληνικών, μαθηματικών και ιστορίας για τα παιδιά Ρομά και προβλέπει επίσης την συνεχή κατάρτιση των διδασκόντων. Ωστόσο, η Επιτροπή πληροφορήθηκε για τις ανάγκες προπαρασκευαστικών μαθημάτων για τους μαθητές Ρομά και καθηγητές κατάλληλα εκπαιδευμένους. Αυτό είναι απολύτως απαραίτητο αφού τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν για τα παιδιά Ρομά είναι σημαντικά. Η εκπαίδευση είναι ένας από τους στόχους του Προγράμματος δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ρομά που υιοθετήθηκε το 2002. Ωστόσο, θα πρέπει να ληφθούν κι άλλα μέτρα προκειμένου, ιδίως, οι δυσκολίες που συναντούν οι Ρομά στον τομέα της εκπαίδευσης να αντιμετωπιστούν στα πλαίσια του προγράμματος αυτού. Μια Διυπουργική Επιτροπή συντονίζει, στα πλαίσια του Υπουργείου Εσωτερικών, τις δραστηριότητες όλων των Υπουργείων που συμμετέχουν στην εφαρμογή του Προγράμματος δράσης για την κοινωνική ένταξη των Ρομά. Είναι αποφασιστικής σημασίας να εργάζονται συντονισμένα όλα τα εμπλεκόμενα Υπουργεία, στον βαθμό που η κατάσταση των παιδιών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα συνδέεται αδιάσπαστα με την κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση, συμπεριλαμβανομένων των συνθηκών κατοικίας και του υψηλού ποσοστού ανεργίας των γονιών τους.

56. Η Επιτροπή παροτρύνει τις ελληνικές αρχές να εντείνουν τα μέτρα που έχουν ληφθεί για να αντιμετωπιστούν οι δυσκολίες που συναντούν τα παιδιά Ρομά στον τομέα της εκπαίδευσης, ιδίως ο αποκλεισμός, η διάκριση και το χαμηλό ποσοστό επιτυχίας, σύμφωνα με την απόφαση (μεταξύ άλλων) που εξέδωσε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για το θέμα αυτό και την Σύσταση γενικής πολιτικής αρ. 10 της Επιτροπής για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων μέσα και διαμέσου της σχολικής εκπαίδευσης. Επιπλέον τους συνιστά να υιοθετήσουν μια σφαιρική προσπάθεια για την αντιμετώπιση των δυσκολιών αυτών, ιδίως μέσω της Διυπουργικής Επιτροπής για τα θέματα των Ρομά».

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ

I. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 14 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΣΕ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΜΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 2 ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ ΥΠ'ΑΡ. 1 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

46. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται για διάκριση λόγω των συνθηκών φοίτησής τους κατά τα σχολικά έτη 2008-2009 και 2009-2010: η φοίτησή τους γινόταν σε ένα σχολείο που είχε εγκατασταθεί σε ένα προκατασκευασμένο κτίριο, στο οποίο φοιτούσαν μόνον τα παιδιά της κοινότητάς τους και παρείχε ένα επίπεδο σπουδών κατώτερο από το επίπεδο των άλλων σχολείων. Καταγγέλλουν παραβίαση του άρθρου 14 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ' αρ. 1 της Σύμβασης. Οι διατάξεις αυτές ορίζουν τα εξής:

Άρθρο 14 της Σύμβασης

Η χρήση των αναγνωριζόμενων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως.

Άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1

Ουδείς δύναται να στερηθή του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανόμενων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαίδευσως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και φιλοσοφικάς πεποιθήσεις.

A. Ως προς το παραδεκτό*1. Μη τήρηση της εξάμηνης προθεσμίας*

47. Η Κυβέρνηση επικαλείται την μη τήρηση της εξάμηνης προθεσμίας, επειδή η προσφυγή ασκήθηκε σε χρονικό διάστημα άνω των έξι μηνών από την υιοθέτηση των πράξεων που καθορίζουν την κατάσταση για την οποία παραπονούνται οι προσφεύγοντες: δηλαδή την απόφαση της Διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της Δυτικής Αττικής της 10^{ης} Απριλίου 200, που όρισε τον σχολικό χάρτη της περιοχής, την Απόφαση Νομάρχη της 24^{ης} Ιουνίου 2008, που ενέκρινε την λειτουργία του 12^{ου} Σχολείου στο προκατασκευασμένο κτίριο δίπλα από το 10^ο σχολείο, και την Απόφαση Νομάρχη της 17^{ης} Οκτωβρίου 2007, που απέρριψε την πρόταση του Περιφερειακού Τμήματος εκπαίδευσης να ενσωματωθεί το 12^ο σχολείο στα κτίρια του 11^{ου} σχολείου. Επίσης, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι, από τη

στιγμή που η προσφυγή ασκήθηκε, στις 7 Οκτωβρίου 2009, το σχολικό έτος 2009-2010, που άρχισε τον Σεπτέμβριο του 2009 και τελείωσε τον Ιούνιο του 2010, δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο εξέτασης της παρούσας προσφυγής.

48. Οι προσφεύγοντες αναφέρουν ότι οι πράξεις αυτές δεν περιέχουν αυτές καθαυτές κανένα στοιχείο διάκρισης. Ωστόσο, η επίδικη κατάσταση αποτελούσε μια συνεχιζόμενη κατάσταση, αφού, κατά τους προσφεύγοντες, οι αρχές, ανά πάσα στιγμή, και ιδίως στην αρχή κάθε σχολικής χρονιάς, μπορούσαν να λάβουν μέτρα ικανά να τους προσφέρουν μια κατάλληλη εκπαίδευση και σύμφωνη με τις απαιτήσεις του άρθρου 44 της Σύμβασης και του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1.

49. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι οι προσφεύγοντες παραπονούνται για τις συνθήκες της φοίτησής τους για τα σχολικά έτη 2008-2009 και 2009-2010. Σημειώνει ότι προσέφυγαν στο Δικαστήριο στις 7 Οκτωβρίου 2009, την στιγμή που μόλις άρχιζε το δεύτερο σχολικό έτος υποστηρίζοντας ότι κατά το σχολικό αυτό έτος, τα προβλήματα για τα οποία παραπονιούνται εξακολουθούσαν και συνέχισαν και οι Αρχές δεν πήραν μέτρα για την επίλυσή τους. Επομένως, η προκαταρκτική αυτή ένσταση πρέπει να απορριφθεί.

2. Έλλειψη της ιδιότητας του «θύματος»

50. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει, αφενός, ότι εκτός από τους Ε Ε Ε Ε Ε Ε Ε Ε και Ε Ε

που είχαν μια φοίτηση στο σχολείο που μπορεί να χαρακτηριστεί ως «επαρκής», οι μαθητές-προσφεύγοντες δεν φοίτησαν καθόλου στο σχολείο, είτε επειδή δεν είχαν εγγραφεί είτε επειδή, παρά την εγγραφή τους, σταμάτησαν τα μαθήματα και επομένως δεν ήταν σε θέση να παραπονεθούν για μια εκπαίδευση που δεν παρακολούθησαν ποτέ.

51. Αφετέρου, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι στον βαθμό που 98 μαθητές προσέφυγαν στο Δικαστήριο, δεν συνέτρεχε λόγος για τους 42 ενηλίκους που ασκούν την γονική επιμέλεια επί των προσφευγόντων να προσφύγουν και αυτοί στο Δικαστήριο.

52. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι 98 μεταξύ αυτών στερήθηκαν την πρόσβαση σε πρωτοβάθμια εκπαίδευση λόγω της μετατροπής του 10^{ου} Σχολείου, σε ένα κατ' αυτούς σχολείο γκέτο, υποβαθμισμένο, χωρίς εξοπλισμό και προσωπικό. Το αν παρακολούθησαν ή όχι τα μαθήματα δεν έχει σημασία αφού ακόμα και όσοι τα παρακολούθησαν από τους

προσφεύγοντες δεν έλαβαν εκπαίδευση αντίστοιχη με αυτή που κανονικού σχολείου που επιτρέπει στους μαθητές να προαχθούν από την μια τάξη στην άλλη.

53. Το Δικαστήριο, θεωρώντας ότι η ένσταση της Κυβέρνησης συνδέεται στενά με την ουσία της αιτίασης των προσφευγόντων σχετικά με το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 14 της Σύμβασης και του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου υπ' αρ. 1, αποφασίζει να την εξετάσει με την ουσία της υπόθεσης.

54. Όσον αφορά την διάκριση που κάνει η Κυβέρνηση σχετικά με ανήλικους και ενήλικους προσφεύγοντες, το Δικαστήριο θεωρεί ότι στην υπό κρίση υπόθεση δεν είναι εύστοχη. Το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει την ιδιότητα του «θύματος» τόσο σε ανήλικους προσφεύγοντες που βρέθηκαν σε κατάσταση παρόμοια με αυτή των προσφευγόντων, στις αποφάσεις *D.H. et autres κατά της Τσεχικής Δημοκρατίας* ([GC], αρ. 57325/00, CEDH 2007-XII), και *Oršuiš et autres κατά Κροατίας* ([GC], αρ. 15766/03, 16 Μαρτίου 2010), όσο και σε ενήλικους, γονείς ανήλικων μαθητών (προαναφερθείσα *Σαμπάνης και λοιποί*).

3. Μη εξάντληση των εθνικών ενδίκων μέσων

55. Η Κυβέρνηση επικαλείται επίσης την μη εξάντληση των εθνικών ενδίκων μέσων από πλευράς προσφευγόντων. Υποστηρίζει ότι οι τρεις πράξεις που ορίζουν την κατάσταση για την οποία παραπονούνται οι προσφεύγοντες, δηλαδή, η απόφαση των Υπουργών Παιδείας και Οικονομικών της 25^{ης} Ιανουαρίου 2008, που ιδρύει το 12^ο Σχολείο, η απόφαση της 8^{ης} Απριλίου 2008 του Προϊσταμένου του Περιφερειακού Τμήματος εκπαίδευσης που με την οποία ορίζεται η ζώνη εγγραφών του σχολείου αυτού, και η απόφαση Νομάρχη της 24^{ης} Ιουνίου 2008 που επέτρεψε την προσωρινή εγκατάσταση του 12^{ου} Σχολείου στο προκατασκευασμένο παράρτημα του 10^{ου} Σχολείου, αποτελούσαν εκτελεστές διοικητικές πράξεις που μπορούσαν να προσβληθούν με αίτηση ακύρωσης στο Συμβούλιο Επικρατείας, κατ' εφαρμογή των άρθρων 45 και 48 του Διατάγματος 18/1989.

56. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει επίσης ότι οι ενέργειες που έκανε ο εκπρόσωπος των προσφευγόντων, ως Διευθυντής του Ελληνικού Παρατηρητηρίου του Ελσίνκι, ενώπιον του Υπουργού Παιδείας και του Συνηγόρου του Πολίτη δεν μπορούσαν να υποκαταστήσουν τις δικαστικές προσφυγές που προβλέπονται από την εθνική έννομη τάξη. Επίσης,

υποστηρίζει ότι ο εκπρόσωπος των προσφευγόντων εν γνώσει του απέφυγε να προσφύγει στα εθνικά δικαστήρια: ως απόδειξη επικαλείται την επιστολή που ο εκπρόσωπος αυτός έστειλε στον Διευθυντή του 12^{ου} Σχολείου, ζητώντας του να του γνωστοποιήσει την ζώνη εγγραφών του σχολείου «στα πλαίσια νέων δικαστικών ενεργειών». Ωστόσο, σύμφωνα με την Κυβέρνηση, δεν έγιναν ποτέ τέτοιες ενέργειες.

57. Οι προσφεύγοντες αναφέρουν ότι έκαναν χρήση δύο εθνικών ενδίκων μέσων τα οποία μπορούσαν να έχουν επίπτωση στο θέμα του διαχωρισμού στην εκπαίδευση του οποίου θεωρούσαν ότι ήσαν θύματα. Προσέφυγαν στον Συνήγορο του πολίτη και έκαναν μήνυση με παράσταση πολιτικής αγωγής κατά των Διευθυντών των δύο Σχολείων. Προσθέτουν ότι η εκδίκαση της μήνυσης εξακολουθεί να εκκρεμεί, δύο χρόνια μετά την άσκησή της, πράγμα που αποδεικνύει ότι δεν είναι αποτελεσματική. Τέλος, σύμφωνα με τους προσφεύγοντες όσον αφορά την αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου Επικρατείας, στην οποία αναφέρεται η Κυβέρνηση, η απόφαση του Δικαστηρίου αυτού, που θα αποφαινόταν μετά από μακρόχρονη διαδικασία, θα μπορούσε μόνον να ακυρώσει την ίδρυση του 12^{ου} Σχολείου αλλά δεν θα μπορούσε να εξαναγκάσει το Κράτος να εγγράψει τα παιδιά Ρομά στο 10^ο Σχολείο ή να εμποδίσει να ονομαστεί και πάλι το 12^ο Σχολείο παράρτημα του 10^{ου}.

58. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ο κανόνας της εξάντλησης των εθνικών ενδίκων, που διατυπώνεται στο άρθρο 35§1 της Σύμβασης, βασίζεται στην υπόθεση , που ενσωματώνεται στο άρθρο 13 (με το οποίο έχει πολλά κοινά σημεία) ότι η εθνική έννομη τάξη προσφέρει μια πραγματική προσφυγή, τόσο στην πράξη όσο και από νομικής πλευράς, ως προς την επικαλούμενη παραβίαση (*Kudla κατά Πολωνίας [GC]*, αρ. 30210/96, §152, CEDH 2000-XI, και *Hassan et Tchaouch κατά Βουλγαρίας [GC]*, αρ.30985/96, §§ 96-98, CEDH 2000-XI). Το Δικαστήριο υπενθυμίζει επίσης ότι, σύμφωνα με τον κανόνα εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων, ο προσφεύγων οφείλει, πριν προσφύγει στο Δικαστήριο να δώσει στο υπεύθυνο για την παραβίαση Κράτος, με τα δικαστικά μέσα που μπορεί να θεωρηθούν ως πραγματικά και επαρκή από την εθνική νομοθεσία, την δυνατότητα να επανορθώσει με εσωτερικά μέσα τις επικαλούμενες παραβιάσεις (βλ. μεταξύ άλλων, *Fressoz et Roire κατά Γαλλίας*, [GC], αρ. 29183/95, §37, CEDH 1999-I).

59. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει επίσης ότι στην προαναφερθείσα υπόθεση *È και λοιποί*, συμπέρανε την παραβίαση του άρθρου 13 με την αιτιολογία ότι η Κυβέρνηση δεν επικαλέστηκε κανένα παράδειγμα της

νομολογίας που να αποδεικνύει ότι η χρήση των προσφυγών που προβλέπονται από τα άρθρα 45 και 52 του Νομοθετικού Διατάγματος αρ. 18/1989 θα μπορούσε να επιφέρει ακύρωση της επικαλούμενης παράλειψης της Διοίκησης να προβεί στην εγγραφή των παιδιών που δεν φοιτούσαν στο σχολείο και ότι δεν είχε αναφέρει καμία άλλη προσφυγή που μπορούσαν να ασκήσουν οι προσφεύγοντες για να πετύχουν αποκατάσταση της επικαλούμενης παραβίασης σύμφωνα με το άρθρο 14 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ' αρ. 1.

60. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι προς επίρρωση της θέσης της αυτής η Κυβέρνηση προσκόμισε ορισμένες αποφάσεις του Συμβουλίου Επικρατείας σχετικές με μια πράξη που διέτασσε την αναστολή λειτουργίας ενός ιδιωτικού δημοτικού σχολείου (απόφαση αρ. 2149/2002), με μια απόφαση του Υπουργού Παιδείας να ιδρύσει μια Επιτροπή για την εκπόνηση σχολικού βιβλίου για τις θρησκείες (4296/2009) ή με μια πράξη του Διευθυντή Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης που ανέστειλε την λειτουργία ενός Δημοτικού (απόφαση αρ. 3566/1996).

61. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι λόγω του περιορισμένου αριθμού, δεν μπορεί να γίνει επίκληση των παραδειγμάτων αυτών στην υπό κρίση υπόθεση όσον αφορά τις διοικητικές πράξεις που αναφέρει η Κυβέρνηση (ανωτέρω παρ. 55). Θεωρεί επίσης ότι οι πράξεις αυτές δεν περιέχουν καμία έκφανση των διακρίσεων που καταγγέλλουν οι προσφεύγοντες στην παρούσα υπόθεση. Επομένως, οι επίδικες πράξεις δεν μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας για να παραπονεθούν για τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης. Οι πράξεις αυτές απλώς ίδρυσαν ένα νέο σχολείο λόγω του μεγάλου αριθμού σχολείων που δεχόταν το 10^ο Δημοτικό Σχολείο, ορίσανε την ζώνη εγγραφών του νέου σχολείου και ρυθμίζανε θέματα σχετικά με τον τόπο εγκατάστασής του. Συνεπώς, η αίτηση ακυρώσεως κατά των πράξεων αυτών ενώπιον του Συμβουλίου Επικρατείας δεν μπορούσε να διασφαλίσει την πρόσβαση των μαθητών Ρομά σε μια εκπαίδευση χωρίς διακρίσεις σε σχέση με τους μη-Ρομά μαθητές κατά την περίοδο 2008-2010.

62. Επομένως, συντρέχει λόγος να απορριφθεί η ένσταση της Κυβέρνησης ως προς το θέμα αυτό.

63. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η αιτίαση των προσφευγόντων δεν είναι προδήλως αβάσιμη υπό την έννοια του άρθρου 35 §3 α) της

Σύμβασης. Κρίνει επίσης ότι δεν αντίκειται σε κανένα άλλο λόγο απαραδέκτου. Επομένως, θα πρέπει να κηρυχθεί παραδεκτή.

B. Ως προς την ουσία

I. Επιχειρήματα των διαδίκων

α) Η Κυβέρνηση

64. Η Κυβέρνηση εκφράζει εξαρχής την άποψη ότι τα συμπεράσματα του Δικαστηρίου στην προαναφερθείσα απόφαση *Ē και λοιποί* δεν πρέπει να παρεισφρήσουν στην εξέταση της παρούσας υπόθεσης, αφού τα πραγματικά περιστατικά και οι αιτιάσεις αυτής είναι τελείως διαφορετικά. Στην προαναφερθείσα απόφαση, το Δικαστήριο δεν θεώρησε σε καμία περίπτωση ότι οι υλικές συνθήκες του χώρου που φιλοξενούσε τα προπαρασκευαστικά μαθήματα είχαν αρνητική επίδραση στις σπουδές και ότι εμπόδιζαν το δικαίωμα πρόσβασης στην μόρφωση.

65. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει στην συνέχεια ότι το 12^ο Σχολείο είναι ένα κανονικό σχολείο, ενσωματωμένο στο δίκτυο δημοσίων σχολείων, το οποίο ιδρύθηκε υπό τις ίδιες συνθήκες με οποιοδήποτε άλλο δημόσιο σχολείο και για να ανταποκριθεί στις σχολικές ανάγκες της περιοχής. Το πρόγραμμα σπουδών ήταν το ίδιο με κάθε άλλο σχολείο και επέτρεπε στους μαθητές που παρακολουθούν την εκπαίδευση μέχρι το τέλος της να αποκτήσουν Απολυτήριο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

66. Η Κυβέρνηση αναφέρει επίσης ότι οι μαθητές-από μόνοι τους εγκατέλειψαν τα μαθήματά τους, πράγμα που τους αφαιρεί κάθε δυνατότητα κριτικής. Θεωρεί ότι, εκτός από τέσσερα παιδιά, οι υπόλοιποι δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι είχαν την ιδιότητα του μαθητή κατά το σχολικό έτος 2008-2009. Όλοι τους είχαν σταματήσει να πηγαίνουν στο σχολείο το 2009-2010, λίγο μετά την εγγραφή τους. Επομένως, συνεπάγεται ότι την εποχή των πραγματικών περιστατικών, οι συνθήκες εκπαίδευσης στο 12^ο Σχολείο δεν μπορούσαν να έχουν οποιαδήποτε επίδραση στην παιδεία τους. Κανένας από τους μαθητές-προσφεύγοντες δεν στερήθηκε την πρόσβαση στο σχολείο λόγω έλλειψης θέσης. Το πραγματικό πρόβλημα του σχολείου ήταν οι απουσίες και όχι ο υπερπληθυσμός των τάξεων. Η επιλογή που έκαναν ορισμένοι μαθητές υπέρ μιας ελλιπούς εκπαίδευσης ή ακόμα και της ολοκληρωτικής εγκατάλειψης της εκπαίδευσης, πράγμα που επηρέασε το επίπεδο σπουδών τους, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί από την Κυβέρνηση ως αποτέλεσμα διάκρισης των αρχών απέναντί τους.

67. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει επίσης ότι οι προσφεύγοντες προβάλλουν συγκεκριμένα και αντιφατικά επιχειρήματα και ότι δικαιολογούν την άρνησή τους να εγγραφούν στο 12^ο σχολείο για το έτος 2008-2009 με την παροχή συνθηκών εκπαίδευσης που υποτίθεται ότι ήταν ελλιπείς: όμως, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της Κυβέρνησης, αν αυτό ήταν αληθές, θα έπρεπε επίσης να είχαν αρνηθεί να εγγραφούν για το έτος 2009-2010, πράγμα που δεν συνέβη. Επίσης, οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι ενοχλούνταν από το ότι στο σχολείο τους φοιτούσαν αποκλειστικά παιδιά Ρομά. Ωστόσο, κατά την Κυβέρνηση, είχαν δηλώσει διατεθειμένοι να έχουν σχολείο στον καταυλισμό τους.

68. Η Κυβέρνηση λυπάται επίσης για τις βίαιες πράξεις που προκάλεσαν ζημιές στο κτίριο του 12^{ου} σχολείου. Αναφέρει ως προς το θέμα αυτό ότι οι περιφερειακές αρχές αντέδρασαν άμεσα και αντικατέστησαν τις εγκαταστάσεις και το υλικό, έτσι ώστε με τη νέα σχολική χρονιά, το 2008, το σχολείο να είναι λειτουργικό.

69. Τέλος η Κυβέρνηση αναφέρει ότι το 12^ο σχολείο δεν είναι το μόνο που δέχεται μαθητές καταγωγής Ρομά στην περιοχή του Ασπρόπυργου και ότι άλλα σχολεία, με μικτό μαθητικό πληθυσμό και σε μεγάλο αριθμό με μαθητές καταγωγής Ρομά, όπως το 7^ο Σχολείο, λειτουργούν με ικανοποιητικό τρόπο.

70. Συμπέρανε ότι το 12^ο Σχολείο είναι ένα κανονικό δημόσιο σχολείο, εφοδιασμένο στην πράξη και σύμφωνα με τους νόμους, με όλα τα χαρακτηριστικά ενός τέτοιου σχολείου, που έδινε στους μαθητές του όλες τις ευκαιρίες να ολοκληρώσουν τις πρωτοβάθμιες σπουδές τους.

β) Οι προσφεύγοντες

71. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι βρίσκονται σε μια κατάσταση που αποτελεί προέκταση της κατάστασης που κρίθηκε αντίθετη στην Σύμβαση και το Πρωτόκολλο αρ. 1 με την προαναφερθείσα απόφαση *Έ και λοιποί*. Εξακολουθούσαν να είναι τοποθετημένοι σε ειδικές τάξεις που δεν ανταποκρίνονται στην κλασική σχολική δομή των έξι τάξεων για το Δημοτικό, στενόχωρα σε ένα προκατασκευασμένο κτίριο –που ξαναονομάστηκε «12^ο Δημοτικό Σχολείο»- και χωρίς κατάλληλους δασκάλους. Κανένας από τους 200 μαθητές που εγγράφηκαν στο σχολείο δεν θα έφτανε ποτέ μέχρι το τέλος της εκπαίδευσής του.

72. Επίσης, οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι ουδέποτε αναγνώρισαν ότι σταμάτησαν τα μαθήματα το 2009, λίγο μετά την εγγραφή τους στο

σχολείο. Ούτε επέλεξαν να εγγραφούν στο 12^ο σχολείο, από την στιγμή που η ελληνική νομοθεσία αποκλείει την δυνατότητα των μαθητών να επιλέξουν το δημόσιο σχολείο.

73. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι ήθελαν να ενταχθούν στο 10^ο σχολείο –και όχι σε παράρτημα αυτού– από το οποίο ορισμένοι από αυτούς είχαν αποκλειστεί τον Σεπτέμβριο του 2005. Προσθέτουν ότι ήταν έτοιμοι, στην περίπτωση που η εγγραφή δεν ήταν άμεσα δυνατή, να δεχτούν εν αναμονή της ένταξής τους, να παρακολουθήσουν μαθήματα στο προκατασκευασμένο κτίριο, υπό τον όρο αυτό να εγκατασταθεί πιο κοντά στον καταυλισμό, προκειμένου οι μαθητές να μην διασχίζουν μια συνοικία οι κάτοικοι της οποίας ήταν εχθρικοί απέναντι τους.

74. Τέλος οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι 89% των μαθητών του 7^{ου} Σχολείου είναι καταγωγής Ρομά, πράγμα που δεν το διαφοροποιεί πολύ από το 12^ο σχολείο στο οποίο το αντίστοιχο ποσοστό είναι 100%. Ωστόσο, το 7^ο Σχολείο είχε επαρκή αριθμό δασκάλων και τάξεων, πράγμα που δεν ίσχυε για το 12^ο σχολείο.

2. Η κρίση του Δικαστηρίου

α) Γενικές Αρχές

75. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι σύμφωνα με την παγιωμένη νομολογία του, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, όπως προβλέπεται στην πρώτη φράση του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1 της Σύμβασης, εγγυάται σε οποιονδήποτε υπάγεται στην δικαιοδοσία των συμβαλλομένων Κρατών «δικαίωμα πρόσβασης στα σχολικά ιδρύματα που υπάρχουν την συγκεκριμένη στιγμή», ενώ η πρόσβαση σε αυτά δεν αποτελεί παρά μέρος αυτού του θεμελιώδους δικαιώματος. Για «να έχει πραγματικά αποτελέσματα» το δικαίωμα αυτό θα πρέπει επίσης, ιδίως το άτομο που είναι ο κάτοχος του δικαιώματος να έχει την δυνατότητα να μπορεί να αποκομίσει ωφέλεια από την διδασκαλία που παρακολούθησε, δηλαδή το δικαίωμα να αποκτήσει, σύμφωνα με τους κανόνες που ισχύουν σε κάθε Κράτος, υπό την μία μορφή ή την άλλη, την επίσημη αναγνώριση των σπουδών που έχει κάνει» (Υπόθεση «σχετικά με ορισμένες πλευρές του γλωσσικού καθεστώτος της διδασκαλίας στο Βέλγιο», 23 Ιουλίου 1968, §§3-5, σειρά Α, αρ. 6, Kjeldsen, Busk Madsen et Pedersen κατά Δανίας, 7 Δεκεμβρίου 1976, §52, σειρά Α αρ. 23, Leyla Sahin κατά Τουρκίας [GC], αρ. 44774/98, §152, CEDH 2005-XI, προαναφερθείσα Oršuš et autres,

§146, και *Catan et autres* κατά Δημοκρατίας της Μολδαβίας και Ρωσίας [GC], αρ. 43370/04, 8252/05 και 18454/06, §137, 19 Οκτωβρίου 2012).

76. Στην προαναφερθείσα απόφαση *Orđuš et autres*, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, παρόλο που η υπόθεση αυτή αφορούσε την ατομική κατάσταση των προσφευγόντων, δεν μπορούσε να αγνοηθεί ότι αυτοί ανήκαν στην μειονότητα των Ρομά και ότι θα λάμβανε υπόψη του, στην απόφασή του ότι, από την ιστορία της, η μειονότητα Ρομά ήταν ένας ιδιαίτερος τύπος ευάλωτης μειονότητας που χρειαζόταν μια ειδική προστασία. Το Δικαστήριο θυμίζει επίσης ότι, όπως το μαρτυρούν οι δραστηριότητες πολλών ευρωπαϊκών και διεθνών οργανισμών και οι συστάσεις των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης, η προστασία αυτή εκτείνεται επίσης στον τομέα της εκπαίδευσης. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενες υποθέσεις, ο ευάλωτος χαρακτήρας της μειονότητας των Ρομά/Τσιγγάνων προϋποθέτει ότι πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στις ανάγκες τους και στον τρόπο ζωής τους τόσο όσον αφορά το σχετικό κανονιστικό πλαίσιο όσο και κατά την λήψη αποφάσεων σε ειδικές περιπτώσεις (προαναφερθείσα *Orđuš et autres* §§147-148).

77. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει επίσης ότι το άρθρο 14 δεν έχει αυτόνομη ύπαρξη αλλά ο ρόλος του είναι να συμπληρώνει τις άλλες διατάξεις της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων της αφού προστατεύει τα άτομα που βρίσκονται σε ανάλογες καταστάσεις από κάθε διάκριση στην χρήση των δικαιωμάτων που αναφέρονται στις άλλες διατάξεις. Όταν διαπιστώνει την χωριστή παραβίαση μιας κανονιστικής διάταξης της Σύμβασης, η επίκληση της οποίας έχει γίνει ενώπιον του Δικαστηρίου τόσο ως της ίδιας της διάταξης όσο και σε συνδυασμό με το άρθρο 14, δεν χρειάζεται γενικά να εξετάσει την υπόθεση και υπό το πρίσμα αυτού, αλλά δεν συμβαίνει το ίδιο αν αυτή η διαφορετική μεταχείριση στην χρήση του σχετικού δικαιώματος αποτελεί θεμελιώδη πλευρά της διαφοράς (*Dudgeon κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 22 Οκτωβρίου 1981, §67, σειρά Α, αρ. 45, *Chassagnou et autres κατά Γαλλίας*, [GC], αρ. 25088/94, 28331/95 και 28443/95, §89, CEDH 1999-III, και *Timichev κατά Ρωσίας*, αρ. 55762/00 και 55974/00, §53, CEDH 2005-XII).

78. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει επίσης ότι έχει κάνει δεκτό ότι από μια πραγματική κατάσταση μπορεί να προκύψει μια διάκριση εν δυνάμει αντίθετη στην Σύμβαση (*Zarb Adami κατά Μάλτας*, αρ. 17209/02, §76, CEDH 2006-VIII). Όταν ο προσφεύγων προσάγει αρχή απόδειξης για διάκριση σχετικά με το αποτέλεσμα ενός μέτρου ή μιας πρακτικής, το βάρος της απόδειξης στην συνέχεια το φέρει το καθ' ου η προσφυγή

Κράτος, που πρέπει να αποδείξει ότι η διαφορετική μεταχείριση δικαιολογείται (προαναφερθείσα *D.H. et autres κατά Τσεχικής Δημοκρατίας*, §§ 180 και 189).

β) Εφαρμογή των αρχών στην παρούσα υπόθεση

79. Στην υπό κρίση υπόθεση οι προσφεύγοντες παραπονούνται για διάκριση σχετικά με το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση αφού, παρά τα συμπεράσματα του Δικαστηρίου στην προαναφερθείσα απόφαση *Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδας*, συνέχισαν να τοποθετούνται, με βάση καθαρά εθνικά κριτήρια, κατά τα σχολικά έτη 2008-2009 και 2009-2010, σε ένα σχολείο που διαχωρίστηκε από τα σχολεία στα οποία φοιτούσαν μαθητές μη Ρομά και η κατάσταση του οποίου απέκλειε εκ των πραγμάτων οποιαδήποτε πραγματική φοίτηση.

80. Το Δικαστήριο παρατηρεί εξ αρχής ότι βρίσκεται απέναντι σε διαφορετικές εκδοχές όσον αφορά ορισμένα πραγματικά περιστατικά, ιδίως όσον αφορά την γενική κατάσταση του 12^{ου} Σχολείου και την ατομική κατάσταση ορισμένων μαθητών.

81. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι είναι ελεύθερο να δώσει την δική του εκτίμηση υπό το φως του συνόλου των στοιχείων που διαθέτει. Σημειώνει επίσης, ότι παρόλο που πολλά πραγματικά περιστατικά είναι αβέβαια, υπάρχουν αρκετά αντικειμενικά πραγματικά στοιχεία που προκύπτουν από έγγραφα που υποβλήθηκαν από τους διαδίκους ώστε να είναι σε θέση να κρίνει την υπόθεση (βλ. *mutatis mutandis*, προαναφερθείσα *Σαμπάνης και λοιποί*, §75).

82. Το Δικαστήριο θα εξετάσει σε πρώτη φάση, αν τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφήνουν να υποθέσει κανείς ότι υπήρξε ή όχι διακριτική μεταχείριση. Στην καταφατική περίπτωση, θα αναζητήσει στην συνέχεια εάν η υποτιθέμενη διάκριση βασιζόταν σε βάση αντικειμενική και εύλογη.

ι. Όσον αφορά το αν υπήρξε ή όχι διακριτική μεταχείριση

83. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, στην προαναφερθείσα απόφαση *Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδας*, συμπέρανε ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμισαν οι προσφεύγοντες και αυτά που βρισκόντουσαν στον φάκελο της υπόθεσης δημιουργούσαν ένα ισχυρό τεκμήριο διάκρισης κατά των ενδιαφερομένων: η διάκριση προέκυπτε από μια πρακτική που κατά την περίοδο του σχολικού έτους 2004-2005, άρχισε με την άρνηση της

εγγραφής των παιδιών Ρομά στο σχολείο και στην συνέχεια με το να τα τοποθετήσουν σε ειδικές τάξεις σε παράρτημα του κυρίου κτιρίου του 10^{ου} Σχολείου, σε συνδυασμό με ορισμένα περιστατικά ρατσιστικού χαρακτήρα που συνέβησαν στο σχολείο με την υποκίνηση των γονέων παιδιών μη Ρομά (προαναφερθείσα *Σαμπάνης και λοιποί*, §§81-83). Ως προς το θέμα αυτό, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η συνάντηση που διοργανώθηκε στις 11 Μαρτίου 2008, στο 10^ο Σχολείο από τον Συνήγορο του Πολίτη με σκοπό να πειστούν οι γονείς των παιδιών Μη Ρομά να εγκαταλείψουν την αντίθεσή τους για την ένταξη των παιδιών Ρομά σε κανονικές τάξεις δεν είχε αποτέλεσμα λόγω μιας εχθρικής παρέμβασης του Δήμαρχου Ασπροπύργου. Μάλιστα δεν κατέστη δυνατό να εγγραφούν στις κανονικές τάξεις ούτε τρεις μαθητές Ρομά που είχαν επαρκές σχολικό επίπεδο.

84. Επίσης, το Δικαστήριο σημειώνει ότι, για τα σχολικά έτη 2008-2009 και 2009-2010 που ενδιαφέρουν την υπό κρίση υπόθεση, η κατάσταση δεν άλλαξε καθόλου. Αναμφισβήτητα, οι ειδικές προπαρασκευαστικές τάξεις στο παράρτημα του 10^{ου} Σχολείου καταργήθηκαν και οι Υπουργοί Παιδείας και Οικονομικών ίδρυσαν, στις 25 Ιανουαρίου 2008, το 12^ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου, το οποίο προοριζόταν να δεχτεί αδιάκριτα μαθητές Ρομά και μη.

85. Ωστόσο, ορισμένα στοιχεία δείχνουν ότι το 12^ο Σχολείο, παρά τις προθέσεις των εκπαιδευτικών αρχών, παρέμεινε σχολείο για μαθητές Ρομά.

86. Έτσι, το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι μαθητές Ρομά της συνοικίας Ψάρι συνέχιζαν να φοιτούν, καθ' όλη τη διάρκεια της σχετικής περιόδου, στους χώρους του παραρτήματος του 10^{ου} Σχολείου Ασπροπύργου, που απλώς ονομάστηκαν 12^ο Σχολείο Ασπροπύργου.

87. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι, όταν οι Αρχές καθόρισαν, στις 8 Απριλίου 2008, τα όρια της ζώνης εγγραφών του 12^{ου} Σχολείου, στα σχολεία 9^ο, 10^ο και 12^ο υπάχθηκε η ίδια ζώνη. Ωστόσο, κανένα από τα παιδιά μη Ρομά που κατοικούσαν στην περίμετρο αυτή δεν εγγράφηκε στο 12^ο σχολείο, για το σχολικό έτος 2008-2009 ούτε για το σχολικό έτος 2009-2010.

88. Εξάλλου, αυτό είναι το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε και ο Συνήγορος του Πολίτη, ο οποίος ενεπλάκη ενεργητικά στην εξεύρεση λύσης για την φοίτηση των παιδιών Ρομά του Ασπροπύργου κάνοντας πολλαπλά διαβήματα στις Αρχές. Στην επιστολή του της 8^{ης} Δεκεμβρίου 2008 στον Νομάρχη, με την οποία χαρακτήριζε το 12^ο Σχολείο ως «σχολείο

γκέτο», σημειώνοντας ότι όλοι οι μαθητές που εγγράφησαν για το έτος 2008-2009 προέρχονταν από την κοινότητα Ρομά ενώ το Προεδρικό Διάταγμα 201/1998 όριζε ότι ήταν υποχρεωτική η μεταφορά όλων των μαθητών που διέμεναν στην ζώνη εγγραφών του ενός σχολείου στο σχολείο αυτό και ότι έπρεπε να γίνει ακόμα και χωρίς αίτηση των γονέων. Προσέθετε ότι η άρνηση της συγχώνευσης του 12^{ου} και 11^{ου} Σχολείου αποτελούσε μια αδικαιολόγητη διάκριση έναντι των μαθητών Ρομά αφού τους εμπόδιζε να αναμιχθούν στο πολιτισμικό περιβάλλον της περιοχής. Ο Συνήγορος αναφέρεται εδώ στο ότι στις 17 Οκτωβρίου 2008, ο Νομάρχης Δυτικής Αττικής αρνήθηκε να δώσει την έγκρισή του για την συγχώνευση του 12^{ου} και του 11^{ου} σχολείου επειδή ήθελε να αποφύγει προβλήματα κοινωνικής, πολιτισμικής και εκπαιδευτικής φύσης.

89. Επομένως το Δικαστήριο κρίνει ότι δεν υπήρξε καμμία αξιοσημείωτη αλλαγή στα πραγματικά περιστατικά που προκάλεσαν την απόφαση *Σαμπάνης και λοιποί*, εκτός από την δεδηλωμένη βούληση του Υπουργείου Παιδείας να εντάξει τους μαθητές Ρομά στο κανονικό εκπαιδευτικό σύστημα, η οποία εκδηλώθηκε με την ίδρυση του 12^{ου} Σχολείου, το οποίο, για διάφορους λόγους σχετικούς με την πολιτική των δημοτικών και νομαρχιακών αρχών, δεν μπόρεσε να λειτουργήσει όπως προβλέφθηκε, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα την εξακολούθηση μιας διακριτικής μεταχείρισης κατά της κοινότητας Ρομά στην περιοχή Ψάρι. Επομένως υπάρχει αρχή της απόδειξης μιας πρακτικής διακριτικής μεταχείρισης.

ii. Ως προς το αν η διακριτική μεταχείριση είχε αντικειμενική και εύλογη δικαιολογία

90. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, μια διακριτική μεταχείριση είναι δυσμενής εάν «στερείται αντικειμενικής και εύλογης αιτιολογίας», δηλαδή αν δεν εξυπηρετεί «θεμιτό σκοπό» ή αν δεν υπάρχει «εύλογη σχέση αναλογικότητας» μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του επιδιωκόμενου σκοπού (βλ. μεταξύ πολλών άλλων, *Λάρκος κατά Κύπρου* [GC], αρ. 29515/95, §29, CEDH 1999-I, και *προαναφερθείσα D.H. et autres κατά Τσεχικής Δημοκρατίας*, §196). Σε περίπτωση διακριτικής μεταχείρισης βασισμένης στην φυλή, το χρώμα ή την εθνική καταγωγή η έννοια της αντικειμενικής και εύλογης αιτιολογίας πρέπει να ερμηνευθεί κατά τον πιο αυστηρό δυνατό τρόπο (*προαναφερθείσα Σαμπάνης και λοιποί*, §84).

91. Η φοίτηση των παιδιών Ρομά σε σχολείο υπό ικανοποιητικές συνθήκες εγείρει μεγάλες δυσκολίες σε ορισμένα Ευρωπαϊκά Κράτη. Ωστόσο, οι προσπάθειες των εθνικών αρχών να πετύχουν την κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη της μειονεκτούσας ομάδας που αποτελούν οι Ρομά συναντούν πολλές δυσκολίες που έχουν να κάνουν ιδίως με τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες της μειονότητας αυτής και κάποια εχθρότητα που δείχνουν οι γονείς παιδιών μη Ρομά (βλ. προαναφερθείσα *Oršuiš et autres*, §180). Δεν είναι εύκολο να επιλέξει κανείς το καλύτερο μέσο για να επιλύσει τις μαθησιακές δυσκολίες παιδιών που δεν έχουν επαρκή γνώση της γλώσσας στην οποία γίνεται η διδασκαλία. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να γίνει μια δύσκολη άσκηση της στάθμισης των διαφόρων συμφερόντων που διακυβεύονται. Όσον αφορά τον καθορισμό και την διευθέτηση του προγράμματος σπουδών, πρόκειται σε μεγάλο βαθμό, για ένα πρόβλημα σκοπιμότητας για το οποίο το Δικαστήριο δεν μπορεί να αποφανθεί (προαναφερθείσα *D.H. et autres*, §205, και *Βαλσάμης κατά Ελλάδας*, 18 Δεκεμβρίου 1996, §28, *Recueil des arrêts et décisions* 1996-VI).

92. Παρά τις ιδιαιτερότητες και τις διαφορές των πραγματικών περιστατικών που μπορεί να παρουσιάζει κάθε υπόθεση, οι κρίσεις αυτές ισχύουν επίσης στην υπό κρίση υπόθεση.

93. Κατά πρώτον, το Δικαστήριο σημειώνει ότι το 12^ο Σχολείο Ασπροπύργου, που συστήθηκε τον Ιανουάριο του 2008 στο 10^ο σχολείο όπου λειτουργούσαν πρότινος οι προπαρασκευαστικές τάξεις στις οποίες φοιτούσαν αποκλειστικά μαθητές Ρομά υποτίθεται ότι θα δεχόταν αδιακρίτως μαθητές Ρομά και μη. Ωστόσο, μόνον μαθητές Ρομά φοίτησαν σ' αυτό κατά τα σχολικά έτη 2008-2009 και 2009-2010.

94. Κατά δεύτερον, σημειώνει ότι προκλήθηκαν ζημιές στις αίθουσες του σχολείου κατά τις θερινές διακοπές του 2008. Λίγο πριν την έναρξη της σχολικής χρονιάς, στις 8 Σεπτεμβρίου 2008, ο Διευθυντής του 12^{ου} Σχολείου ανέφερε αναλυτικά στις περιφερειακές αρχές Εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας τις ζημιές που προκλήθηκαν συμπεραίνοντας ότι το σχολείο αυτό δεν ήταν σε θέση να υποδεχτεί μαθητές. Υποστήριξε ότι οι εγκαταστάσεις δεν μπορούσαν να καλύψουν τις βασικές ανάγκες του σχολείου και ότι έθεταν σε κίνδυνο την ασφάλεια των μαθητών και του διδακτικού προσωπικού (ανωτέρω παρ. 15).

95. Επανειλημμένως, στο χρονικό διάστημα μεταξύ Σεπτεμβρίου 2008 και Ιουνίου 2009, ο Διευθυντής του 12^{ου} Σχολείου έστειλε επιστολές στις περιφερειακές εκπαιδευτικές αρχές, στο Νομόρχη και το Δήμαρχο

No Φ 092.22/7987

Ασπροπύργου για να τους επισημάνει τις ελλείψεις που αντιμετώπιζε το σχολείο, ιδιαίτερα όσον αφορά το δρομολόγιο του σχολικού λεωφορείου που εξυπηρετούσε το σχολείο, την κατασκευή προαυλίου, την εγκατάσταση θέρμανσης και πρόσθετων τουαλετών, την κατασκευή δύο αιθουσών για πρόσθετες τάξεις και την δημιουργία νηπιαγωγείου. Στις 11 Ιουνίου 2009, ο Διευθυντής του 12^{ου} Σχολείου μάταια επισήμανε στον Υπουργό Παιδείας ότι τα σχολικά βιβλία ήταν ακατάλληλα για τους Ρομά, των οποίων η μητρική γλώσσα δεν ήταν τα ελληνικά (ανωτέρω παρ. 27).

96. Στις 23 Ιουλίου 2009, επομένως μετά το τέλος του σχολικού έτους 2008-2009, ο Συνήγορος του Πολίτη έγραψε στο Υπουργείο Παιδείας για να το ενημερώσει ότι ο Δήμαρχος Ασπροπύργου είχε αγνοήσει πρόσκληση του Υπουργείου να πράξει ό,τι είναι απαραίτητο για την άμεση αποκατάσταση του 12^{ου} σχολείου (ανωτέρω παρ. 28).

97. Επομένως, υπάρχουν πολλά στοιχεία που αποδεικνύουν ότι κατά το σχολικό έτος 2008-2009, οι μαθητές του 12^{ου} σχολείου εξακολουθούσαν να βρίσκονται σε υλικές συνθήκες που καθιστούσαν, αν όχι αδύνατη, τουλάχιστον πολύ δύσκολη την εξακολούθηση της φοίτησής τους στο σχολείο. Αν και είχε προβλεφθεί για περιορισμένη χρονική διάρκεια εκείνη την εποχή, λόγω έλλειψης διαθέσιμου χώρου, η φοίτηση των παιδιών στο παράρτημα του κτιρίου του 10^{ου} σχολείου συνεχίστηκε και κατά την περίοδο 2009-2010.

98. Τρίτον, το Δικαστήριο σημειώνει ότι στις 8 Οκτωβρίου 2008, οι περιφερειακές αρχές εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας εκπόνησαν σχέδιο για την συγχώνευση του 11^{ου} και 12^{ου} σχολείου προκειμένου το τελευταίο να μην έχει πια τον χαρακτήρα σχολείου γκέτο. Ωστόσο, τόσο ο Δήμαρχος Ασπροπύργου όσο και ο Νομάρχης Δυτικής Αττικής αρνήθηκαν να επιτρέψουν μια τέτοια συγχώνευση προκειμένου να αποφύγουν νέα γεγονότα από πλευράς των γονέων των μαθητών μη Ρομά του 11^{ου} σχολείου (ανωτέρω παρ. 20 και 28). Επίσης, στην επιστολή του της 26^{ης} Σεπτεμβρίου 2008 στο Υπουργείο Παιδείας, ο Δήμαρχος υποστήριζε ότι ο διαχωρισμός των παιδιών Ρομά από τους άλλους μαθητές είχε γίνει απαρέγκλιτη ανάγκη, αφού «οι τσιγγάνοι επέλεξαν να ζουν σε σκουπίδια που δημιούργησαν οι ίδιοι» και «να επιδίδονται σε παράνομες δραστηριότητες». Συμπέρανε ότι τα παιδιά τους επομένως δεν μπορούσαν να «απαιτούν να μοιράζονται τις ίδιες τάξεις με τους άλλους μαθητές του Ασπροπύργου» (ανωτέρω παρ. 19).

99. Το Δικαστήριο διαπιστώνει επίσης ότι το Υπουργείο Παιδείας δεν απάντησε στις επιστολές των προσφευγόντων της 30^{ης} Μαΐου και 20

Ιουλίου 2009 με τις οποίες του ζητούσαν να επιτρέψει σε παιδιά μη Ρομά να φοιτήσουν στο 10^ο σχολείο και τον καλούσαν να θεσπίσει ένα σχολικό πρόγραμμα σχεδιασμένο ειδικά για τις ανάγκες τους (ανωτέρω παρ. 26).

100. Σε αυτό προστίθεται η στάση των δημοτικών και νομαρχιακών αρχών οι οποίες, φοβούμενες μήπως προκληθούν νέα συμβάντα από την τοπική κοινωνία που είναι εχθρική στους Ρομά, έμειναν αδρανείς στις εκκλήσεις του Διευθυντή του Σχολείου και του Συνηγόρου του Πολίτη που ζητούσε οι μαθητές Ρομά να μπορέσουν να ενταχθούν σε κανονικά σχολεία και να έχουν μαθήματα προσαρμοσμένα στο εκπαιδευτικό και γλωσσικό τους επίπεδο.

101. Όσον αφορά το σχολικό έτος 2009-2010, το Δικαστήριο σημειώνει ότι, ενώ όλοι οι ανήλικοι προσφεύγοντες πλην τεσσάρων (ανωτέρω παρ. 40) είχαν εγγραφεί στο σχολείο με την βοήθεια του εκπροσώπου τους στο Δικαστήριο, μεγάλος αριθμός αυτών σταμάτησε να παρακολουθεί τα μαθήματα κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους. Λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο με τον οποίο λειτούργησε το σχολείο κατά το σχολικό έτος 2008-2009 και την απουσία κάθε μέτρου από πλευράς κράτους ή τοπικών αρχών για να βελτιωθεί η κατάσταση, το Δικαστήριο δεν μπορεί να συμπεράνει ότι οι μαθητές Ρομά και οι γονείς τους απλώς αδιαφόρησαν για την συνέχιση της φοίτησής τους στο σχολείο.

102. Υπό τις συνθήκες αυτές και έχοντας υπόψη ότι δεν έγινε δυνατό να εγγραφούν σε κανονικές τάξεις τρεις μαθητές Ρομά του 12ου σχολείου που είχαν επαρκές επίπεδο για να ενταχθούν στο 10^ο σχολείο (ανωτέρω παράγραφος 9), το Δικαστήριο θεωρεί ότι δεν είναι απαραίτητο να εξετάσει την ατομική κατάσταση των ανήλικων προσφευγόντων και να αποφανθεί για την επιμέλειά τους, ως προς την σημασία των όρων «επαρκής» ή «ευκαιριακή» φοίτηση, ή για το ποσοστό απουσιών, όπως κάνουν οι διάδικοι. Έχοντας υπόψη τα συμπεράσματά του για το έτος 2008-2009, το Δικαστήριο επίσης δεν θεωρεί αναγκαίο να εξετάσει την περίπτωση των τριών πρώτων προσφευγόντων που αναφέρονται στην παράγραφο 40 για το σχολικό έτος 2009-2010. Ωστόσο, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι κανένα πρόβλημα δεν τίθεται για την Παρασκευή Σαμπάνη που τελείωσε τις πρωτοβάθμιες σπουδές της το 2008 σε ένα άλλο σχολείο.

103. Επομένως, φαίνεται ότι τα μέτρα που ελήφθησαν για την φοίτηση των παιδιών Ρομά στην περιοχή Ψάρι του Ασπρόπυργου δεν συνοδευόντουσαν με επαρκείς εγγυήσεις που να επιτρέπουν στο Κράτος, να λάβει υπόψη του, στην άσκηση της διακριτικής του ευχέρειας στον τομέα

της εκπαίδευσης, τις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών αυτών ως μελών μιας μειονεκτούσας ομάδας (βλ. *mutatis mutandis*, προαναφερθείσα *Oršuš et autres*, §182). Επιπλέον, το Δικαστήριο δεν μπορεί παρά να διαπιστώσει ότι η Κυβέρνηση δεν παρουσιάζει καμία πειστική εξήγηση για τους λόγους για τους οποίους κανένας μαθητής Ρομά δεν φοιτούσε στο 12^ο σχολείο, εκτός από μια αόριστη αναφορά ότι ήταν «γραμμένοι αλλού».

104. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι υπό τις περιστάσεις της υπό κρίσης υπόθεσης, οι συνθήκες υπό τις οποίες λειτούργησε το 12^ο σχολείο κατά τα σχολικά έτη 2008-2009 και 2009-2010 είχαν οριστικά ως αποτέλεσμα να υπάρξει για άλλη μια φορά δυσμενής διάκριση κατά των προσφευγόντων.

105. Επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 14 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1 στο πρόσωπο των προσφευγόντων.

II. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 13 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

106. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται για την απουσία πραγματικής προσφυγής με την οποία θα μπορούσαν να διατυπώσουν τις αιτιάσεις τους ως προς το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 14 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ'αρ. 1.

107. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η αιτίαση αυτή δεν είναι προδήλως αβάσιμη υπό την έννοια του άρθρου 35 §3 (α) της Σύμβασης. Επίσης, κρίνει ότι δεν αντίκειται σε κανένα άλλο λόγο απαραδέκτου. Επομένως πρέπει να κηρυχθεί παραδεκτή.

108. Ωστόσο, το Δικαστήριο θεωρεί, ότι έχοντας υπόψη τα συμπεράσματά του σχετικά με την ένσταση μη εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων, ότι δεν συντρέχει λόγος να εξεταστεί χωριστά η αιτίαση αυτή.

III. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΕΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ

109. Οι προσφεύγοντες επικαλούνται το άρθρο 34 της Σύμβασης και παραπονούνται ότι δεν είχαν πρόσβαση σε όλα τα επίσημα έγγραφα που αφορούσαν το σχολείο τους. Επικαλούνται επίσης το άρθρο 46 της Σύμβασης και παραπονούνται για την άρνηση των αρχών να συμμορφωθούν προς την προαναφερθείσα απόφαση *Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδας*.

110.Όσον αφορά την πρώτη αιτίαση, το Δικαστήριο θεωρεί ότι δεν είναι θεμελιωμένη και ότι δεν αρκεί για να αποδείξει ως προς τι εμποδίστηκαν οι προσφεύγοντες να ασκήσουν το δικαίωμά τους σε ατομική προσφυγή.

111.Όσον αφορά την δεύτερη αιτίαση, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το καθ' ου η προσφυγή Κράτος είναι ελεύθερο, υπό τον έλεγχο της Επιτροπής των Υπουργών, να επιλέξει τα μέσα για να εκτελέσει των έννομη υποχρέωσή του ως προς το άρθρο 46 της Σύμβασης αρκεί τα μέσα αυτά να είναι σύμφωνα με τα συμπεράσματα της απόφασης του Δικαστηρίου. Επομένως, δεν μπορεί να κρίνει ότι ένα Κράτος παραβίασε την Σύμβαση επειδή δεν έλαβε το ένα ή το άλλο μέτρο στο πλαίσιο της εκτέλεσης μιας εκ των αποφάσεων του Δικαστηρίου. Επίσης, το Δικαστήριο δεν έχει αρμοδιότητα να εξετάσει αν ένα Συμβαλλόμενο Μέρος εκτέλεσε τις υποχρεώσεις που του επιβάλλει μια απόφαση του Δικαστηρίου. Οπότε αρνείται να εξετάσει τις αιτιάσεις που αφορούν την παράλειψη των Κρατών να εκτελέσουν τις αποφάσεις του. Ο ρόλος της Επιτροπής Υπουργών στον τομέα αυτό δεν σημαίνει ωστόσο ότι τα μέτρα που παίρνει το καθ' ου η προσφυγή κράτος για επανορθώσει την διαπιστωθείσα από το Δικαστήριο παραβίαση δεν μπορεί να εγείρουν ένα νέο πρόβλημα, που δεν έχει επιλυθεί από την απόφαση, και ως εκ τούτου, να αποτελέσει αντικείμενο νέας προσφυγής για την οποία το Δικαστήριο μπορεί να είναι αρμόδιο (*Egmez κατά Κύπρον, (αρ.2), αποφ. αρ. 12214/07, §§48-51, 18 Σεπτεμβρίου 2012*).

112.Στην υπό κρίση υπόθεση, το Δικαστήριο σημειώνει ότι κατά την άσκηση της προσφυγής στις 7 Οκτωβρίου 2009 και την κοινοποίηση αυτής, στις 25 Μαρτίου 2009, το θέμα της εκτέλεσης της προαναφερθείσας απόφασης εκκρεμούσε στην Επιτροπή Υπουργών . Στις 14 Σεπτεμβρίου 2011, η Επιτροπή Υπουργών αποφάσισε να περατώσει την εξέταση της υπόθεσης αφού έλαβε γνώση των ατομικών και γενικών μέτρων που έλαβε η Κυβέρνηση στα πλαίσια της εκτέλεσης της απόφασης, διαπιστώνοντας ότι σχεδόν όλα τα παιδιά των προσφευγόντων είχαν εγγραφεί στο 12^ο Δημοτικό σχολείο Ασπροπύργου και ότι το Κράτος είχε λάβει ικανοποιητικά μέτρα όσον αφορά γενικά την εγγραφή και την φοίτηση σε σχολείο των παιδιών Ρομά (ανωτέρω παρ. 44). Με βάση αυτή τη διαπίστωση της Επιτροπής Υπουργών, το Δικαστήριο δεν καλείται, στο πλαίσιο της εξέτασης της παρούσας υπόθεσης όπως αυτή παρουσιάζεται από τους προσφεύγοντες, να αποφανθεί για θέματα εκτέλεσης της προαναφερθείσα απόφασης *Σαμπάνης και λοιποί*.

113. Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι το τμήμα αυτό της προσφυγής πρέπει να απορριφθεί κατ'εφαρμογή του άρθρου 35 §§1, 3(α) και 4 της Σύμβασης.

IV. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ 41 ΚΑΙ 46 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

A. Άρθρο 41

114. Σύμφωνα με το άρθρο 41 της Σύμβασης,

Άρθρο 41 . Δίκαιη ικανοποίηση

Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της, και αν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους δεν επιτρέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εφόσον είναι αναγκαίο, στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση.

I. Ζημία

115. Οι προσφεύγοντες ζητούν καθένας το ποσό των 9.000 ευρώ λόγω ηθικής βλάβης.

116. Η Κυβέρνηση θεωρεί ότι η διαπίστωση της παραβίασης αρκεί για την αποκατάσταση της ενδεχόμενης ηθικής βλάβης των προσφευγόντων. Θεωρεί επίσης ότι το αιτούμενο ποσό είναι υπερβολικό, πολύ περισσότερο από τη στιγμή που ζητείται για κάθε προσφεύγοντα και όχι ανά οικογένεια ή ανά μαθητή. Τέλος υποστηρίζει ότι οι νέες διαδικασίες δημόσιων λογιστικών απαιτούν ο δικαιούχος καταβολής από το δημόσιο να έχει αριθμό τραπεζικού λογαριασμού και φορολογικού μητρώου συγκεκριμένο και εν ισχύ. Έτσι, στην περίπτωση που το Δικαστήριο επιδικάσει ποσά κατ'εφαρμογή του άρθρου 41, τα ονόματα των δικαιούχων αποζημίωσης, θα πρέπει, σύμφωνα με την Κυβέρνηση, να συμπληρώνονται με την αναφορά του τόπου διαμονής, του φορολογικού μητρώου και του τραπεζικού λογαριασμού.

117. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι προσφεύγοντες υπέστησαν αναμφισβήτητα ηθική βλάβη-ειδικότερα λόγω της απογοήτευσης που οφείλεται σε μια έμμεση διάκριση της οποίας υπήρξαν θύματα- και ότι η διαπίστωση της παραβίασης της Σύμβασης δεν αποτελεί επαρκή αποζημίωση για το θέμα αυτό. Ωστόσο κρίνει υπερβολικά τα ποσά που ζητούν οι ενδιαφερόμενοι. Αποφαινόμενο με δικαιοσύνη, επιδικάζει σε κάθε μία από τις οικογένειες των προσφευγόντων, το ποσό των 1.000€ λόγω ηθικής βλάβης.

2. Έξοδα και δικαστική δαπάνη

118. Οι προσφεύγοντες ζητούν επίσης 12.000 € για δαπάνες και έξοδα στα πλαίσια των διαδικασιών ενώπιον των εθνικών αρχών (διοικητικές αρχές, αρμόδιες αρχές της Εθνικής Εκπαίδευσης, συνήγορο του Πολίτη, Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών) και για αυτά στα οποία υποβλήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου. Εκτιμούν τον χρόνο εργασίας του εκπροσώπου τους για την παρούσα υπόθεση σε 120 ώρες, για την τιμή των 100€ την ώρα. Για τον σκοπό αυτό προσκομίζουν ένα έγγραφο που αναφέρει αναλυτικά τον χρόνο που αφιέρωσε ο εκπρόσωπός τους στην σύνταξη διαφόρων υπομνημάτων και παρατηρήσεων που κατατέθηκαν στις εθνικές αρχές και στο Δικαστήριο. Ζητούν το ποσό που θα τους επιδικαστεί να κατατεθεί απευθείας στον λογαριασμό του εκπροσώπου τους.

119. Η Κυβέρνηση απαντά ότι οι διαδικασίες ενώπιον των εθνικών αρχών δεν συνεπάγονται έξοδα. Όσον αφορά την αμοιβή του εκπροσώπου των προσφευγόντων, η Κυβέρνηση σημειώνει ότι οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις όπως το Ελληνικό Παρατηρητήριο του Ελσίνκι συνήθως παρέχουν τη νομική τους βοήθεια δωρεάν και, στην περίπτωση που εισπράττουν αμοιβή όπως οι δικηγόροι, πρέπει να προσκομίζουν τα δικαιολογητικά έγγραφα. Δηλώνει ότι δεν μπορεί να δεχτεί το έγγραφο που προσκόμισαν οι προσφεύγοντες, το οποίο δεν πληρεί τα κριτήρια του νόμου σχετικά με τα τιμολόγια των δικηγόρων και το οποίο δεν αποδεικνύει ούτε την αναγκαιότητα ούτε το εύλογο των αιτούμενων ποσών.

120. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, ο προσφεύγων δεν μπορεί να επιτύχει πληρωμή των εξόδων και της δικαστικής δαπάνης παρά αν αυτά αποδεικνύονται πραγματικά, αναγκαία και εύλογα ως προς το ύψος τους. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει επίσης ότι στην προαναφερθείσα απόφαση *Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδα*, επιδίκασε στο Ελληνικό Παρατηρητήριο του Ελσίνκι που τους εκπροσώπησε και στην υπόθεση αυτή, ένα ποσό για έξοδα και δικαστική δαπάνη, όπως το έχει κάνει και σε άλλες υποθέσεις που εισήγαγε η οργάνωση αυτή (βλέπε παραδείγματος χάριν και μεταξύ άλλων, *Βήχος κατά Ελλάδα*, αρ. 34692/08, 10 Φεβρουαρίου 2011). Στην υπό κρίση υπόθεση, σημειώνει ότι το γεγονός ότι το έγγραφο που προσκομίζει ο εκπρόσωπος των προσφευγόντων δεν πληρεί τα κριτήρια των τιμολογίων που εκδίδουν οι δικηγόροι δεν μπορεί να καλύψει το ότι το Ελληνικό Παρατηρητήριο του Ελσίνκι παρείχε την αναγκαία νομική βοήθεια στους προσφεύγοντες (βλ. *mutatis mutandis*, *Patsuria κατά Γεωργίας*, αρ. 30779/04, §103, 6 Νοεμβρίου 2007). Σύμφωνα με τα έγγραφα που έχει στην διάθεσή του και λαμβάνοντας υπόψη τη

νομολογία του, το Δικαστήριο κρίνει εύλογο να επιδικάσει συνολικά στους προσφεύγοντες το ποσό των 2.000€. Κάνει δεκτό επίσης το αίτημά τους σχετικά με την άμεση καταβολή του ποσού αυτού στον τραπεζικό λογαριασμό του εκπροσώπου των ενδιαφερομένων.

3. Τόκοι υπερημερίας

121. Το Δικαστήριο κρίνει ότι αρμόζει να υπολογισθούν οι τόκοι υπερημερίας επί του επιτοκίου διευκολύνσεως οριακού δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τραπεζής, προσαυξημένου κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες.

B. Άρθρο 46

122. Οι προσφεύγοντες καλούν το Δικαστήριο να υποδείξει στην Κυβέρνηση τα μέτρα που πρέπει να λάβει σύμφωνα με το άρθρο 46 της Σύμβασης, μέτρα που κατά την γνώμη τους πρέπει να είναι η συγχώνευση του 11^{ου} και 12^{ου} Σχολείου. Ως προς το θέμα αυτό διευκρινίζουν ότι από την εκδίωξή τους από την περιοχή Ψάρι και την εγκατάστασή τους στην περιοχή Σοφό, τον Αύγουστο του 2010, υπάγονται στο 11^ο Σχολείο. Προσθέτουν ότι η Κυβέρνηση θα πρέπει να προσφέρει στα πλαίσια του 11^{ου} Σχολείου «μαθήματα δεύτερης ευκαιρίας» για όσους η ηλικία τους δεν τους επιτρέπει να εγγραφούν σε Δημοτικό Σχολείο.

123. Η κυβέρνηση υποστηρίζει ότι αίτηση εφαρμογής του άρθρου 46 στην υπό κρίση υπόθεση δεν είναι θεμελιωμένη, αφού δεν υπάρχει κανένα δομικό πρόβλημα που να υποκρύπτεται στις αιτιάσεις των προσφευγόντων. Ως προς αυτό, υποστηρίζει αφενός ότι στην απόφασή του της 8^{ης} Ιουλίου 2008, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το εθνικό σύστημα εκπαίδευσης λάμβανε υπόψη του τον τρόπο ζωής των παιδιών Ρομά και διευκόλυne την εγγραφή τους στο σχολείο και αφετέρου, ότι η Επιτροπή Υπουργών, στο πλαίσιο της εκτέλεσης της προαναφερθείσας απόφασης, αναγνώρισε ότι η Ελλάδα υιοθέτησε τα απαραίτητα γενικά μέτρα για την ένταξη των παιδιών Ρομά στο εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

124. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η διαπίστωση της παραβίασης στις αποφάσεις του είναι κυρίως αναγνωριστική και ότι, με το άρθρο 46 της Σύμβασης, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη δεσμεύτηκαν να συμμορφώνονται προς τις αποφάσεις του Δικαστηρίου στις διαφορές στις οποίες είναι διάδικοι ενώ η Επιτροπή Υπουργών είναι αρμόδια να εποπτεύει την εκτέλεση. Ο ρόλος της Επιτροπής Υπουργών στον τομέα αυτό δεν σημαίνει ωστόσο ότι τα μέτρα που λαμβάνει το καθ' ου η προσφυγή

Κράτος για να επανορθώσει την διαπιστωθείσα από το Δικαστήριο παραβίαση δεν μπορεί να εγείρουν ένα νέο πρόβλημα, το οποίο δεν έχει επιλυθεί από την απόφαση, και ως εκ τούτου να αποτελέσουν αντικείμενο νέας προσφυγής για την οποία να είναι αρμόδιο το Δικαστήριο (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) κατά Ελβετίας* (αρ. 2), [GC], αρ. 32772/02, §§ 62-63, 30 Ιουνίου 2009 και προαναφερθείσα *Egmez* §51).

125. Επιπλέον, στο ειδικό πλαίσιο μια διαρκούς παραβίασης ενός άρθρου της Σύμβασης μετά από απόφαση στην οποία το Δικαστήριο διαπίστωσε την παραβίαση ενός δικαιώματος για ορισμένη χρονική περίοδο, δεν είναι πρωτοφανές να εξετάζει το Δικαστήριο μια δεύτερη προσφυγή που να αφορά την παραβίαση του ίδιου δικαιώματος σε μεταγενέστερη χρονική περίοδο. Σε τέτοιες υποθέσεις, το «νέο ζήτημα» προκύπτει από την εξακολούθηση της παραβίασης που θεμελίωσε την αρχική απόφαση του Δικαστηρίου. Ωστόσο η εξέταση του θέματος από το Δικαστήριο θα περιορίζεται στις νέες περιόδους και στις νέες αιτιάσεις που θα προβληθούν ως προς το θέμα αυτό (προαναφερθείσα *Egmez*, §53).

126. Περαιτώνοντας το έλεγχο της εκτέλεσης της προαναφερθείσα απόφασης *Σαμπάνης και λοιποί*, η Επιτροπή Υπουργών διαπίστωσε ότι οι ειδικές προπαρασκευαστικές τάξεις που βρισκόντουσαν σε παράρτημα του 10^{ου} σχολείου καταργήθηκαν, ότι οι αρχές λάβανε μέτρα για να διευκολύνουν την εγγραφή των παιδιών των προσφευγόντων σε ένα κανονικό σχολείο και ότι ιδρύθηκε ένα νέο κανονικό σχολείο (το 12^ο) που υποτίθεται ότι θα υποδεχόταν τόσο παιδιά Ρομά όσο και μη Ρομά (ανωτέρω παρ. 44).

127. Ωστόσο, τα μέτρα αυτά που έλαβαν οι ελληνικές αρχές αφορούσαν την προαναφερθείσα απόφαση *Σαμπάνης και λοιποί*. Δεν καλύπτουν τα νέα πραγματικά περιστατικά και τα νέα ζητήματα που προβάλλονται με την παρούσα προσφυγή και που οδήγησαν στις επικληθείσες και διαπιστωθείσες παραβιάσεις στην παρούσα απόφαση. Εξάλλου, η Απόφαση CM/resDH(2011)111 (ανωτέρω παρ. 44), διευκρινίζει ότι οι αποφάσεις της Επιτροπής Υπουργών κατ'εφαρμογή του άρθρου 46 §2 της Σύμβασης δεν προδικάζουν ουδόλως την εξέταση άλλων υποθέσεων που εκκρεμούν αυτή την στιγμή στο Δικαστήριο.

128. Επομένως, ως προς τα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης, το Δικαστήριο θεωρεί ότι είναι αρμόδιο για να βοηθήσει το καθ' ου η προσφυγή Κράτος να επιτελέσει τις υποχρεώσεις του σύμφωνα με το άρθρο 46 και να υποδείξει ορισμένα συγκεκριμένα μέτρα, που συνιστώνται

No Φ 092.22/7987

άλλωστε από τους προσφεύγοντες αλλά και από την Κυβέρνηση στις παρατηρήσεις της προς απάντηση των προσφευγόντων, ικανά να θέσουν τέλος στην διαπιστωθείσα παραβίαση: έτσι, όσοι από τους προσφεύγοντες είναι ακόμα σε ηλικία να πάνε σχολείο μπορούν να εγγραφούν από την Διεύθυνση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής σε ένα άλλο δημόσιο σχολείο και όσοι είναι ήδη ενήλικοι μπορούν να εγγραφούν σε σχολεία «δεύτερης ευκαιρίας» ή σε σχολεία για ενηλίκους, που έχει θεσπίσει το Υπουργείο Παιδείας στα πλαίσια του προγράμματος δια βίου μάθησης.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ, ΟΜΟΦΩΝΑ,

1. *Κηρύσσει* παραδεκτή την προσφυγή όσον αφορά τις αιτιάσεις του άρθρου 14 της Σύμβασης, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ' αρ. 1, και του άρθρου 13 της Σύμβασης, και *απαράδεκτη* για τα περαιτέρω,
2. *Αποφαίνεται* ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 14 της Σύμβασης σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου υπ' αρ. 1,
3. *Αποφαίνεται* ότι δεν συντρέχει λόγος να εξετάσει χωριστά την αιτίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης,
4. *Αποφαίνεται*
  - α) ότι το καθ' ου η προσφυγή Κράτος, πρέπει να καταβάλει εντός τριών μηνών από την ημέρα που η απόφαση θα γίνει οριστική σύμφωνα με το άρθρο 44 §2 της Σύμβασης, τα ακόλουθα ποσά:
    - i. 1.000€ (χίλια ευρώ), συν κάθε ποσό που μπορεί να οφείλεται ως φόρος, σε καθεμία από τις προσφεύγουσες οικογένειες, λόγω ηθικής βλάβης
    - ii. 2.000€ (δύο χιλιάδες ευρώ), συν κάθε ποσό που μπορεί να οφείλεται ως φόρος από τους προσφεύγοντες, συνολικά στους προσφεύγοντες, για έξοδα και δαπάνη, που πρέπει να καταβληθούν στον τραπεζικό λογαριασμό του εκπροσώπου τους
  - β) ότι από την εκπνοή της προθεσμίας αυτής και μέχρι την καταβολή, τα ποσά αυτά θα αυξάνονται με απλό τόκο με επιτόκιο ίσο προς το ισχύον κατ' αυτό το χρονικό διάστημα επιτόκιο διευκολύνσεως οριακού δανεισμού της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, προσαυξημένο κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες.

№ Φ 092.22/7987

5. *Απορρίπτει* το αίτημα δίκαιης ικανοποίησης για τα περαιτέρω.

Συντάχτηκε στα γαλλικά και στην συνέχεια κοινοποιήθηκε εγγράφως στις 11 Δεκεμβρίου 2012, σύμφωνα με το άρθρο 77 §§2 και 3 του Κανονισμού.

Ο Αν.Γραμματέας
André Wampach

Η Πρόεδρος
Isabelle Berro-Lefèvre

Στην παρούσα απόφαση συνάπτεται, σύμφωνα με τα άρθρα 45 §2 της Σύμβασης και 74 §2 του Κανονισμού, η συγκλίνουσα γνώμη του δικαστή Kovler.

I.B.-L
A. M.W

No Φ 092.22/7987

ΣΥΓΚΛΙΝΟΥΣΑ ΓΝΩΜΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗ ΚΟVΛΕR

Σημειώνω την απόφαση του Δικαστηρίου να επιδικάσει ένα αρκετά χαμηλό ποσό, δηλαδή 1.000 ευρώ, σε καθεμία από τις προσφεύγουσες οικογένειες λόγω ηθικής βλάβης. Θεωρώ την προσέγγιση αυτή αντικειμενική και εύλογη, δεδομένης της έμφασης που έδωσε το Δικαστήριο στα γενικά μέτρα που είναι απαραίτητα για την ένταξη των παιδιών Ρομά στο εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η προσέγγιση αυτή έρχεται σε αντίθεση με την προσέγγιση του Δικαστηρίου σε προηγούμενες υποθέσεις: 4.000€ σε κάθε προσφεύγοντα στην υπόθεση *D.H. et autres κατά της Τσεχικής Δημοκρατίας* ([GC], αρ. 57325/00, CEDH 2007-IV), 4.500 € σε κάθε προσφεύγοντα στην απόφαση *Orđuš et autres κατά Κροατίας* ([GC], αρ. 15766/03, 16 CEDH 2010, 6.000€ σε καθένα στην απόφαση *Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδας*, αρ. 32526/05, 5 Ιουνίου 2008, και 6.000 σε κάθε προσφεύγοντα (παιδιά ηλικίας έξι ετών κατά την εποχή των πραγματικών περιστατικών και γονείς αδιακρίτως) στην πρόσφατη απόφαση *Catan et autres κατά Δημοκρατίας της Μολδαβίας και Ρωσίας* [GC], αρ. 43370/04, 8252/05 και 18454/06. Ποτέ δεν είναι αργά για να πράξει κανείς το σωστό.

№ Φ 092.22/7987

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

È Ě Á

№ Φ 092.22/7987

№ Φ 092.22/7987

Ακριβής μετάφραση από το συνημμένο έγγραφο
Η μεταφράστρια

Μαρία Καραμπάτσα